

Univerzitet u Beogradu
Fakultet političkih nauka
Doktorske akademske studije socijalne politike i socijalnog rada

Prijava teme doktorske disertacije

Politike brige o deci u Republici Srbiji između države, tržišta i porodice

Mentorka prof. dr Natalija Perišić

Studentkinja Tamara Stojanović

Broj indeksa 5020/22

Beograd, 2026. godine

SADRŽAJ

1. FORMULACIJA PROBLEMA ISTRAŽIVANJA.....	1
2. PREDMET ISTRAŽIVANJA.....	4
2.1. Operacionalno određenje predmeta istraživanja.....	5
2.1.1. Činioci sadržaja predmeta istraživanja.....	5
2.1.2. Vremensko određenje predmeta istraživanja.....	6
2.1.3. Prostorno određenje predmeta istraživanja.....	7
2.1.4. Naučno-disciplinarno određenje predmeta istraživanja.....	7
2.2. Teorijsko određenje predmeta istraživanja.....	8
2.2.1. Pojemovno-kategorijalni aparat.....	8
2.2.2. Feministička teorijska određenja brige – integracija etike, rada i politike.....	13
2.2.3. Feministička kritika države blagostanja i režimi brige.....	16
2.2.4. Intersekcionalnost i dizajn politika brige o deci.....	19
3. PREGLED DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA.....	21
4. CILJEVI ISTRAŽIVANJA.....	24
5. HIPOTETIČKI OKVIR ISTRAŽIVANJA.....	25
6. METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA.....	26
6.1. Istraživački dizajn.....	26
6.2. Uzorak istraživanja.....	28
6.3. Tehnike prikupljanja podataka.....	30
6.4. Postupak prikupljanja podataka.....	31
6.5. Obrada podataka.....	31
7. NAUČNI I DRUŠTVENI DOPRINOS ISTRAŽIVANJA.....	32
8. ORIJENTACIONA STRUKTURA DOKTORSKE DISERTACIJE.....	33
9. LITERATURA.....	35
9. BIOGRAFIJA KANDIDATKINJE.....	47
11. BIBLIOGRAFIJA KANDIDATKNINJE.....	48

1. FORMULACIJA PROBLEMA ISTRAŽIVANJA

U savremenoj naučnoj literaturi briga se određuje kao oblik rada, odnos međuzavisnosti i društvena odgovornost usmerena na zadovoljavanje fizičkih, emocionalnih i razvojnih potreba zavisnih i poluzavisnih osoba (Daly and Lewis, 2000). U tom smislu, briga predstavlja jednu od ključnih dimenzija ljudskog blagostanja i neizostavan uslov socijalne reprodukcije. Svaka osoba tokom života u različitim periodima ima potrebu za brigom ili je pruža drugima, pri čemu ove aktivnosti omogućavaju svakodnevno funkcionisanje, kao i emocionalni i kognitivni razvoj pojedinaca i njihovo puno učešće u društvenom i ekonomskom životu (Daly and Lewis, 2000; UN Women, 2019; Cantillon and Teasdale, 2021). Uprkos svom značaju, veliki deo aktivnosti brige i dalje se odvija kao neplaćeni rad u okviru domaćinstava, koji ostaje sistematski potcenjen i nedovoljno vidljiv u ekonomskim i institucionalnim okvirima što otežava sagledavanje njegovog stvarnog doprinosa društvu i oblikovanje adekvatnih javnih politika (Ferrant, Pesando and Nowacka, 2014; Stiglitz et al., 2007).

Rad u oblasti brige tradicionalno je ograničavan na neformalnu, porodičnu sferu i posmatran kao „aktivnost koja se suštinski povezuje sa ženama” (England, 2005: 383), što je delimično uslovalo njegovu dugotrajnu društvenu i ekonomsku obezvređenost. U čitavom svetu prisutan je obrazac prema kome se neplaćeni rad u oblasti brige i dalje dominantno posmatra kao primarna odgovornost žena (Ferrant, Pesando and Nowacka, 2014). Iako je tokom poslednjih decenija došlo do povećanja učešća žena na tržištu rada, promene u raspodeli neplaćenog rada odvijaju se znatno sporije, zbog čega žene i dalje snose najveći deo odgovornosti za kućne poslove i brigu o zavisnim članovima porodice (Ji et al., 2017; Leopold, Skopek and Schulz, 2018; Guppy, Sakumoto and Wilkes, 2019; Pailhé, Solaz and Stanfors, 2021). Takav obrazac prisutan je i u Srbiji, gde žene u proseku dnevno provedu više od četiri sata u neplaćenim aktivnostima, dok muškarci u njima učestvuju dvostruko kraće (RZS, 2021). Ovi nalazi ukazuju na postojanje izraženog rodnog jaza u raspodeli vremena, što potvrđuje i vrednost Indeksa rodne ravnopravnosti u domenu vremena, koji za Srbiju iznosi 48,7, dok prosečna vrednost za EU iznosi 64,9, što predstavlja razliku od 16,2 poena (Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, 2021).

Unutar šireg koncepta brige, briga o deci predškolskog uzrasta zauzima posebno mesto zbog svog intenziteta, svakodnevnog karaktera i vremenske zahtevnosti. Deca u ovom

razvojnem periodu u velikoj meri zavise od podrške odraslih u zadovoljavanju osnovnih potreba, što organizaciju brige čini jednim od ključnih pitanja porodičnog života. Istovremeno, ovaj oblik brige ne može se posmatrati isključivo kao pitanje porodične dinamike, već i kao deo šireg institucionalnog i društvenog okvira, sa implikacijama na dobrobit i razvoj dece, kao i na mogućnosti roditelja za učešće na tržištu rada, usklađivanje porodičnih i profesionalnih obaveza i ostvarivanje ekonomske sigurnosti (Žarković and Vladisavljević, 2020; Dobrotić, 2021). U savremenim društvima, raspodela odgovornosti za brigu o deci odvija se kroz međusobno delovanje četiri ključna aktera – države, tržišta, porodice i civilnog sektora, što Razavi (2007) konceptualizuje kao „dijamant brige” (engl. *Care Diamond*). U okviru ovog modela, država obezbeđuje javne usluge i regulaciju sistema brige o deci, tržište učestvuje u pružanju plaćenih usluga, porodica ostaje primarni pružalac neplaćene brige, dok civilni sektor dopunjuje sistem kroz neprofitne i često fleksibilne oblike podrške (Razavi, 2007). Međutim, u slučaju Srbije, ovaj model u praksi poprima oblik tzv. „trougla brige”, budući da je uloga civilnog sektora u oblasti brige o deci ograničena i fragmentisana, dok država i tržište ne obezbeđuju u dovoljnoj meri dostupne, kvalitetne i finansijski pristupačne usluge. U takvom kontekstu, odgovornost za brigu dominantno se preuzima unutar porodice, pri čemu se u velikoj meri oslanja na neplaćeni rad žena (Perišić and Pantelić, 2021).

Posledice takve raspodele vidljive su na tržištu rada. Stopa zaposlenosti žena iznosi 45,1%, dok je stopa zaposlenosti muškaraca 58,2%, što predstavlja rodni jaz od 13,1 procentnog poena (RZS, 2024a). Istovremeno, više od polovine žena nalazi se van radne snage (50,6%), u poređenju sa 36,5% muškaraca (RZS, 2024a). Statistički podaci i istraživanja pokazuju da obaveze povezane sa brigom predstavljaju jedan od važnih razloga ekonomske neaktivnosti i prekida radne karijere kod žena (Žarković i Vladisavljević, 2020). Razlike su prisutne i kada je reč o kvalitetu zaposlenja. Žene češće rade sa skraćenim radnim vremenom i u nestabilnijim oblicima zaposlenosti kako bi uskladile porodične i profesionalne obaveze. Kao razlog rada kraćeg od punog radnog vremena, brigu o deci i drugim zavisnim članovima porodice navelo je 100% žena, dok među muškarcima ovaj razlog nije zabeležen (RZS, 2024b). Ovakvi obrasci doprinose održavanju rodnog jaza u zaradama, koji u Srbiji iznosi 12,1% (RZS, 2024c), sa dugoročnim posledicama po ekonomsku i socijalnu sigurnost žena (Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 2019).

Na nejednaku raspodelu odgovornosti za brigu ukazuju i obrasci korišćenja prava predviđenih u oblasti plaćenog rada. Tokom 2019. godine samo 328 očeva koristilo je neko od prava povezanih sa odsustvima sa rada: 14 njih koristilo je pravo na porodijsko odsustvo, 213

pravo na odsustvo radi nege deteta, dok je 101 otac koristio pravo na odsustvo radi posebne nege deteta (Perišić and Pantelić, 2021). U 2022. godini beleži se blagi porast, ali udeo očeva koji koriste ova prava i dalje ostaje veoma nizak, što potvrđuju podaci koji pokazuju da je 270 očeva koristilo pravo na porodijsko odsustvo i odsustvo radi nege deteta, dok je 126 koristilo pravo na odsustvo radi posebne nege deteta (Macura, 2023). Niska zastupljenost očeva među korisnicima ovih prava ukazuje na to da se odgovornost za brigu o deci i dalje dominantno povezuje sa majkama, koje su u 2022. godini činile oko 99% ukupnog broja korisnika, sa 62.304 evidentirana slučaja (Macura, 2023).

Nakon isteka prava na porodijsko i odsustvo radi nege deteta, roditelji se suočavaju sa problemom obezbeđivanja kontinuiteta u organizaciji brige o deci. U tom periodu deo odgovornosti se prebacuje na javni sektor i sistem predškolskog vaspitanja i obrazovanja. Obuhvat dece uslugama predškolskog vaspitanja i obrazovanja do tri godine iznosi 25,5%, dok je obuhvat dece uzrasta od tri godine do polaska u školu 74,5% (RZS, 2026). Uprkos rastu obuhvata, Srbija i dalje značajno zaostaje za prosekom Evropske unije (95%), pri čemu je razlika u obuhvatu dece uzrasta od tri godine do polaska u školu 20,5 procentnih poena (Eurostat, 2026; RZS, 2026). Istovremeno, nedovoljni kapaciteti ustanova dovode do toga da 5.700 dece ostaje van sistema, dok se 9.200 dece upisuje preko propisanih normativa (RZS, 2022). Poseban problem predstavljaju socijalne i teritorijalne nejednakosti u korišćenju usluga. Obuhvat dece iz najsiromašnijih domaćinstava iznosi svega 10,5%, dok je među romskom decom još niži i iznosi 7% (UNICEF, 2024).

Kao odgovor na ograničene kapacitete javnog sistema u pogledu dnevnog zbrinjavanja dece predškolskog uzrasta, razvijaju se različiti oblici pružanja usluga od strane privatnog sektora. Broj privatnih predškolskih ustanova kontinuirano raste, dok pojedine lokalne samouprave koriste različite modele subvencionisanja boravka dece u privatnim vrtićima (Perišić and Pantelić, 2019; RZS, 2026). Međutim, pristup ovim uslugama nije podjednako dostupan svim porodicama, budući da subvencije najčešće ne pokrivaju u potpunosti troškove privatnih ustanova, dok je privatni sektor uglavnom koncentrisan u većim urbanim sredinama, čime se dodatno produbljuju socijalne i teritorijalne nejednakosti.. Sličan problem prisutan je i u oblasti privatnog čuvanja dece, koje je za veliki broj porodica finansijski nedostupno ili se odvija u okviru nedovoljno regulisanog tržišta usluga (Perišić and Pantelić, 2019; UNECE and UNDP, 2021; SeCons, 2023). U okolnostima ograničene dostupnosti javnih i privatnih usluga, važnu ulogu u organizaciji svakodnevne brige preuzimaju neformalne mreže podrške, prvenstveno članovi šire porodice. Istraživanja pokazuju da se čak 26% domaćinstava u Srbiji

u organizaciji svakodnevne brige o deci oslanja na podršku starijih članova porodice (SeCons, 2020), što je često posledica nedovoljne usklađenosti radnog vremena predškolskih ustanova sa potrebama zaposlenih roditelja (Tanasijević, 2016). Takva podrška predstavlja važan resurs za porodice, ali istovremeno ukazuje na to da značajan deo odgovornosti za brigu ostaje izvan formalnih sistema.

Navedeni podaci pokazuju da se organizacija brige o deci u Srbiji odvija u uslovima neravnomerne raspodele odgovornosti između države, tržišta i porodice, kao i između majki, očeva i drugih aktera uključenih u svakodnevnu brigu. Posledica takvog obrasca jeste trajna preopterećenost žena neplaćenim radom u okviru porodice, što ima direktan uticaj na njihov položaj na tržištu rada i ekonomsku sigurnost, kao i posledičnu socijalnu sigurnost. Problem istraživanja ogleda se u tome što ovakva raspodela odgovornosti za brigu o deci doprinosi reprodukciji rodni, porodičnih i socijalnih nejednakosti, kroz istovremeno oslanjanje na neplaćeni rad žena i ograničene institucionalne kapacitete sistema brige, što otežava promenu postojećih obrazaca organizacije brige u pravcu njene pravičnije i ravnomernije društvene raspodele.

2. PREDMET ISTRAŽIVANJA

Predmet istraživanja je organizacija i raspodela odgovornosti oko brige o deci u Srbiji između i unutar različitih sektora (javnog, privatnog i neformalnog). Istraživanje se fokusira na ulogu neplaćenog i neformalnog rada unutar porodice, kao ključnog mehanizma obezbeđivanja svakodnevne brige o deci, sa naglaskom na rodnu asimetriju u podeli ovih obaveza između majki i očeva. U tom kontekstu, predmetom su obuhvaćene javne politike u oblastima plaćenog rada i predškolskog vaspitanja i obrazovanja, tržišni mehanizmi uključeni u brigu o deci i posledično raspodeljivanje obaveza brige o deci unutar porodice. Istraživanje se bavi analizom neformalne brige o deci kao konsekvence dizajna, nedostataka i ograničenja politika brige (ispitujući faktore koji utiču na korišćenje i nekorišćenje postojećih prava i usluga, npr. odsustva s posla, dnevno zbrinjavanje), te ocenom mogućnosti i scenarija modifikacije postojećeg režima brige o deci Srbije.

2.1. Operacionalno određenje predmeta istraživanja

2.1.1. Činioci sadržaja predmeta istraživanja

Predmet istraživanja operacionalizuje se kroz tri međusobno povezana činioca: javne politike u oblastima plaćenog rada i predškolskog vaspitanja i obrazovanja, tržišne mehanizme uključene u brigu o deci i raspodelu obaveza brige unutar porodice. Ovi činioci predstavljaju ključne dimenzije organizacije brige o deci, kroz koje se sagledava raspodela odgovornosti između javnog, privatnog i neformalnog sektora, kao i između različitih aktera uključenih u svakodnevnu brigu o deci.

Prvi činilac odnosi se na dizajn politika brige o deci u Srbiji, sa fokusom na politike u oblastima plaćenog rada i predškolskog vaspitanja i obrazovanja. On obuhvata normativno uređenje instrumenata ovih politika, pre svega prava na odsustva sa rada i usluga predškolskog vaspitanja i obrazovanja, kao i njihove osnovne karakteristike i obrasce njihovog korišćenja. Politike u oblasti plaćenog rada analiziraju se kroz prava na odsustvo sa rada radi brige o deci, pri čemu se u fokusu nalaze obim prava (trajanje odsustva), visina novčane naknade (stepen zamene prethodne zarade i stabilnost isplata) i kriterijumi za ostvarivanje prava (radni status, dužina prethodnog radnog staža i vrsta ugovora o radu). Usluge predškolskog vaspitanja i obrazovanja analiziraju se kroz tri dimenzije: dostupnost (raspoloživost kapaciteta i teritorijalna pokrivenost uslugama), pristupačnost (mogućnost uključivanja dece u sistem, uključujući kriterijume za upis i odsustvo administrativnih, fizičkih, informacionih i drugih prepreka) i priuštivost (visina troškova koje snose porodice i obim javnog finansiranja usluga).

Pored formalnih karakteristika politika, fokus je i na obrascima korišćenja dostupnih prava i usluga, uključujući razlike u njihovom korišćenju između majki i očeva, kao i faktorima koji utiču na odluke roditelja da određena prava i usluge koriste ili ne koriste. Ovi faktori obuhvataju demografske karakteristike roditelja (pol, starost, stepen obrazovanja, broj dece u porodici i mesto stanovanja), karakteristike njihovog položaja na tržištu rada (radni status, vrsta i trajanje ugovora o radu, sektor zaposlenja, visina zarade i radno vreme), sociokulturne faktore (rodne norme, stavove i uverenja o roditeljskim ulogama i podeli brige).

Drugi činilac odnosi se na tržišne mehanizme uključene u brigu o deci. Ova dimenzija obuhvata različite oblike privatno organizovane brige koji dopunjuju ili zamenjuju javne usluge, poput privatnih predškolskih ustanova i usluga privatnog čuvanja dece. Analiza je usmerena na dostupnost i priuštivost tržišnih usluga, ulogu ekonomskih resursa domaćinstava

u njihovom korišćenju, kao i značaj tržišta u prevazilaženju nedostataka javnog sistema. Posebno se razmatra u kojoj meri tržišni mehanizmi omogućavaju roditeljima organizaciju svakodnevne brige o deci, odnosno da li doprinose smanjenju ili produbljivanju postojećih socijalnih i rodni nejednakosti.

Treći činilac predmeta istraživanja odnosi se na organizaciju neplaćenog rada u oblasti brige unutar domaćinstva, odnosno na obrasce raspodele svakodnevni aktivnosti brige u kontekstu dostupnosti institucionalne podrške i raspoloživih porodičnih resursa. Ovaj činilac obuhvata načine na koje se odgovornosti za brigu raspodeljuju između majki i očeva, kao i ulogu drugih članova porodice i šire srodničke mreže u obezbeđivanju svakodnevne brige o deci. Organizacija neplaćenog rada u oblasti brige operacionalizuje se kroz raspodelu konkretnih aktivnosti i odgovornosti za brigu o deci između roditelja, vreme provedeno u neplaćenom radu u oblasti brige, oslanjanje na formalne i neformalne oblike podrške, načine organizacije brige u periodima prekida ili ograničenog kontinuiteta institucionalne podrške, kao i subjektivni doživljaj opterećenosti brigom.

2.1.2. Vremensko određenje predmeta istraživanja

Vremensko određenje predmeta istraživanja obuhvata tri međusobno povezane faze. Prva faza uključuje istorijski pregled razvoja javne odgovornosti za brigu o deci, od socijalističkog perioda do tranzicije ka tržišnoj ekonomiji. Fokus je usmeren na razvoj politika u oblastima plaćenog rada i predškolskog vaspitanja i obrazovanja, kako bi se sagledao istorijski proces raspodele brige između države, tržišta i porodice.

Druga faza obuhvata analizu savremenog zakonodavnog i institucionalnog okvira u periodu od 2002. do 2026. godine, uz razmatranje ključnih strateških i normativnih promena u oblasti politika brige o deci, sa fokusom na politike u oblastima plaćenog rada i predškolskog vaspitanja i obrazovanja. Početak ovog perioda vezuje se za reformu sistema podrške porodicama sa decom, koja je započeta donošenjem Zakona o finansijskoj podršci porodicama sa decom i predstavlja normativnu osnovu savremenog sistema porodičnih politika u Srbiji.

Treća faza odnosi se na empirijsko istraživanje koje će se sprovoditi tokom 2027. godine. Empirijska analiza biće usmerena na roditelje dece predškolskog uzrasta, kao ključne aktere svakodnevne organizacije brige o deci i neposredne korisnike prava i usluga u ovoj oblasti. Posebna pažnja biće posvećena njihovim obrascima i iskustvima u korišćenju prava i

usluga u oblastima politika plaćenog rada i predškolskog vaspitanja i obrazovanja, kao i načinima organizacije svakodnevne brige o deci.

2.1.3. Prostorno određenje predmeta istraživanja

Istraživanje će biti sprovedeno na teritoriji Republike Srbije, koju karakteriše specifičan institucionalni i socio-kulturni kontekst u kojem se prepliću tradicionalni obrasci porodične brige i savremeni zahtevi za rodnom ravnopravnošću. Na nacionalnom nivou analiziraju se zakonska, strateška i institucionalna rešenja u oblasti politika brige o deci, sa fokusom na politike u oblasti plaćenog rada i usluge predškolskog vaspitanja i obrazovanja, koje su uređene jedinstvenim normativnim okvirom na teritoriji cele države. Istovremeno, istraživanje obuhvata i lokalni nivo, budući da se dostupnost, pristupačnost i priuštivost usluga predškolskog vaspitanja i obrazovanja značajno razlikuju između jedinica lokalne samouprave, što može uticati na mogućnosti roditelja da organizuju svakodnevnu brigu o deci. U svrhu sagledavanja ovih razlika, empirijsko istraživanje biće sprovedeno u više gradova i opština različitog stepena razvijenosti.

2.1.4. Naučno-disciplinarno određenje predmeta istraživanja

Specifičnost predmeta istraživanja, koji se nalazi na preseku socijalne politike, feminističke ekonomije i rodni studija, uslovljava njegov interdisciplinarni karakter. Istraživanje je primarno utemeljeno u oblasti socijalne politike, s obzirom na to da se bavi analizom institucionalnih rešenja i instrumenata javnih politika u oblasti brige o deci. Istovremeno, razumevanje odnosa između politika brige, neplaćenog rada i društvenih nejednakosti zahteva oslanjanje na teorijske uvide feminističke ekonomije i feminističke sociologije.

Feministička ekonomija pruža konceptualni okvir za razumevanje neplaćenog rada kao sastavnog dela socijalne reprodukcije i ekonomskog sistema, ukazujući na njegovu nedovoljnu vidljivost i vrednovanje u dominantnim ekonomskim pristupima. Feministička sociologija doprinosi analizi društvenih odnosa i struktura koje oblikuju rodnu podelu rada, raspodelu odgovornosti za brigu i položaj žena i muškaraca u sferama plaćenog i neplaćenog rada. Na taj način, interdisciplinarni pristup omogućava dublje razumevanje povezanosti između politika brige o deci, organizacije neplaćenog rada i rodni i socijalni nejednakosti.

2.2. Teorijsko određenje predmeta istraživanja

2.2.1. Pojemno-kategorijalni aparat

2.2.1.1. Koncept brige i srodni pojmovi

Pojam koji savremena međunarodna literatura na engleskom jeziku prepoznaje kao ključan za analizu socijalne politike i rodnih odnosa – *care*, nema jednoznačan prevod u srpskom jeziku. U domaćoj literaturi i normativnom okviru paralelno se koriste termini briga, nega, staranje i zaštita, često bez jasnog pojmovnog razgraničenja. Budući da izbor termina utiče na teorijski okvir, definisanje predmeta istraživanja i postavljanje ciljeva i hipoteza, u ovom radu se kao osnovna analitička kategorija koristi koncept brige.

Feministička ekonomija razlikuje uža i šira određenja koncepta brige. U užem smislu, koncept brige odnosi se na neposredne međuljudske prakse koje doprinose zdravlju, bezbednosti i razvoju fizičkih, kognitivnih i emocionalnih sposobnosti osoba kojima se pruža briga (England et al., 2002, prema Razavi and Staab, 2012). Takve aktivnosti odvijaju se unutar odnosa međuzavisnosti između onih koji pružaju i onih koji primaju brigu (Jochimsen, 2003). U širem smislu, koncept brige obuhvata aktivnosti i odnose usmerene na zadovoljavanje fizičkih i emocionalnih potreba dece i zavisnih odraslih osoba, ali i normativne, ekonomske i društvene okvire koji određuju način njihove raspodele i ostvarivanja (Daly and Lewis, 2000). Navedene aktivnosti mogu se odvijati unutar porodice, države, tržišta ili civilnog sektora i mogu biti plaćene ili neplaćene (Razavi, 2007). Takvo razumevanje prevazilazi neposredne međuljudske prakse i omogućava sagledavanje načina na koji se odgovornosti, resursi i obaveze raspodeljuju između različitih društvenih aktera.

Ovo istraživanje polazi od šireg razumevanja koncepta brige, budući da obuhvata fizičke, emocionalne, organizacione i vremenske dimenzije rada koji roditelji obavljaju u svakodnevnoj brizi o deci, ali i institucionalne aranžmane koji taj rad oblikuju. U tom smislu, koncept brige istovremeno se razume kao oblik rada, odnos međuzavisnosti i društvena odgovornost (Daly and Lewis, 2000), što omogućava njegovu analizu u okviru različitih javnih politika i institucija.

Iako se u domaćoj literaturi termini briga, nega, staranje i zaštita ponekad koriste kao sinonimi, među njima postoje značajne razlike. Pojam nege najčešće se koristi u užem značenju i vezuje za telesne i zdravstvene potrebe, kao i za profesionalne oblike pružanja pomoći. U domaćoj i međunarodnoj literaturi ovaj pojam povezuje se pre svega sa zdravstvenim i

gerontološkim diskursom, pri čemu je naglasak na stručnosti, procedurama i standardizovanim uslugama (Tasić i sar., 2007; OECD, 2011a; WHO, 2022). Drentea (2007) negu definiše kao pružanje pomoći osobama sa fizičkim, psihičkim ili razvojnim teškoćama i razlikuje je od roditeljstva kao uobičajenog oblika svakodnevne brige o deci. Iako nega predstavlja važnu komponentu brige, njeno korišćenje kao centralnog analitičkog pojma ne bi bilo dovoljno da obuhvati složenost roditeljskog neplaćenog rada, koji uključuje i značajan deo organizacionog, vremenskog i emocionalnog rada koji ostaje izvan formalnih sistema podrške.

Pojam staranja u domaćem zakonodavstvu prvenstveno označava roditeljsku dužnost i odgovornost. Porodični zakon (2005) definiše staranje o detetu kao skup prava i dužnosti koji obuhvata čuvanje, podizanje, vaspitavanje, obrazovanje, zastupanje i izdržavanje deteta. Takvo određenje naglašava pravni i normativni aspekt roditeljstva, ali ne omogućava analizu raspodele neplaćenog rada, rodni odnosa i institucionalne podrške u oblasti brige. U raspravama o brizi koristi se i pojam socijalnog staranja, koji označava pružanje institucionalno i vaninstitucionalno organizovanih socijalnih usluga usmerenih na zaštitu dece bez roditeljskog staranja, podršku starijima, bolesnima i osobama sa invaliditetom (Perišić, 2016).

Na kraju, pojam zaštite u domaćem kontekstu najčešće se vezuje za pojam socijalne zaštite, koji se definiše kao organizovana društvena delatnost od javnog interesa usmerena na osnaživanje pojedinaca i sprečavanje socijalne isključenosti (Zakon o socijalnoj zaštiti, 2011). Za razliku od ovih pojmova, koncept brige obuhvata svakodnevne aktivnosti i odnose koji omogućavaju reprodukciju života i funkcionisanje domaćinstava, pri čemu se one mogu ostvarivati u okviru porodice, države i tržišta, kao međusobno povezanih sfera društvene organizacije brige.

2.2.1.2. Ekonomija brige i neplaćeni rad u oblasti brige

Ekonomija brige može se odrediti kao deo ljudske aktivnosti usmeren na pružanje brige sadašnjoj i budućoj radnoj snazi (Alexander and Baden, 2000). Ovaj koncept nalazi se na preseku između tržišta i porodice, plaćenog i neplaćenog, formalnog i neformalnog, kao i produktivnog i reproduktivnog rada.

U fokusu ovog istraživanja nalazi se neplaćena ekonomija brige, koja podrazumeva zadovoljavanje potreba članova porodice i organizovanje svakodnevnog života domaćinstva bez novčane naknade (UN Women, 2020). U tom smislu, neplaćeni rad u oblasti brige¹

¹ Važno je ukazati na razliku u odnosu na kategoriju neplaćenog rada. Neplaćeni rad može podrazumevati i oblike

obuhvata direktne aktivnosti brige o deci i drugim članovima domaćinstva, kao i indirektne aktivnosti koje omogućavaju svakodnevno funkcionisanje porodice, poput kuvanja, čišćenja i organizacije domaćinstva (Elson, 1998; Esquivel, 2014; ILO, 2018). Detaljnije određenje ovog pojma daje grupa autora (Ferrant, Pesando and Nowacka, 2014), koji ga objašnjavaju kroz tri međusobno povezana aspekta: neplaćenost, kao odsustvo novčane naknade za obavljeni rad; brigu, kao aktivnost usmerenu na zadovoljavanje potreba drugih; i rad, kao aktivnost koja zahteva ulaganje vremena i fizičkog ili mentalnog napora.

2.2.1.3. Politike brige o deci

U međunarodnoj literaturi politike brige najčešće se označavaju terminima *care policies* ili *social policies of care*, pri čemu se briga razume kao sastavni deo socijalne politike i ključna komponenta savremenih država blagostanja, a ne samo kao privatna ili porodična odgovornost (Lewis, 1992; Daly, 2002). Politike brige definišu se kao skup mera kojima se raspodeljuju resursi u vidu vremena, novca i usluga sa ciljem prepoznavanja, smanjenja i redistribucije neplaćenog rada (ILO, 2018; United Nations, 2015). Ključni principi na kojima se ove politike zasnivaju su: pristup utemeljen na ljudskim pravima, odgovornost države, univerzalnost, transformativnost i načelo „da niko ne bude izostavljen“ (engl. *leaving no one behind*) (United Nations, 2024).

Iako u relevantnoj literaturi ne postoji jedinstveno određenje njihovog sadržaja, ove politike najčešće obuhvataju usluge brige o deci i starijim osobama, novčane transfere i davanja namenjena osobama koje pružaju ili primaju brigu, kao i radnopravne propise i druge oblike radnih aranžmana prilagođenih porodicama. U širem smislu, one uključuju i infrastrukturna rešenja koja doprinose smanjenju opterećenja neplaćenim radom i unapređenju uslova za pružanje brige (Daly, 2002; ILO, 2018; UN Women, 2019; United Nations, 2024).

Kada je reč o politikama brige o deci, njihov obuhvat uključuje različite instrumente, poput usluga predškolskog vaspitanja i obrazovanja, politika odsustva, novčanih transfera i poreskih olakšica namenjenih porodicama sa decom (Daly, 2002; ILO, 2018; UN Women, 2019; United Nations, 2024). Međutim, u domaćoj i međunarodnoj literaturi posebna pažnja posvećuje se politikama odsustva i uslugama predškolskog vaspitanja i obrazovanja, budući da se prepoznaju kao ključni instrumenti za unapređenje ranog razvoja dece, veću participaciju žena na tržištu rada i ravnomerniju raspodelu odgovornosti za brigu između roditelja (Saxonberg, 2013; Dobrotić, 2021; Perišić and Pantelić, 2021). Za razliku od novčanih davanja,

rada izvan ekonomije brige, poput rada na poljoprivrednom porodičnom gazdinstvu ili u nekom drugom porodičnom poslu (UN Women, 2020).

koja mogu podsticati tradicionalnu podelu rodni uloga, politike odsustva i usluge predškolskog vaspitanja i obrazovanja imaju potencijal da doprinesu pravednijoj raspodeli neplaćenog rada unutar domaćinstva (Saxonberg, 2013).

2.2.1.3.1. Politike odsustva

Odsustva povezana sa roditeljstvom (engl. *parenting-related leaves*) predstavljaju važan instrument politika brige i najčešće se klasifikuju kao porodijsko, očinsko i roditeljsko odsustvo (OECD 2011b; Dobrotić et. al 2025). Ova klasifikacija zasniva se na različitim funkcijama koje pojedine vrste odsustava imaju, kao i na njihovoj ciljnoj grupi i vremenu korišćenja.

Porodijsko odsustvo (engl. *maternity leave*) po pravilu je individualno pravo majke koje se koristi neposredno pre i nakon porođaja, a osnovna svrha odnosi se na zaštitu zdravlja majke i novorođenog deteta. Očinsko odsustvo (engl. *paternity leave*) namenjeno je očevima i obično se koristi u kratkom periodu nakon rođenja deteta, sa ciljem njihovog ranog uključivanja u brigu o detetu i pružanja podrške majci deteta. Roditeljsko odsustvo (engl. *parental leave*) predstavlja pravo koje je dostupno i majkama i očevima, najčešće se koristi nakon isteka porodijskog odsustva i ima za cilj omogućavanje aktivnog učešća roditelja u brizi i podizanju deteta tokom ranog detinjstva. Može biti organizovano kao individualno pravo svakog roditelja ili kao zajedničko porodično pravo, pri čemu pojedini sistemi predviđaju i neprenosive delove odsustva namenjene isključivo jednom roditelju (OECD, 2011b; Dobrotić et al., 2025).

Pored razlika u strukturi i pravima korisnika, sistem roditeljskih odsustava razlikuje se i prema nizu institucionalnih karakteristika, među kojima su posebno značajne: trajanje odsustva, visina novčane naknade tokom korišćenja prava, fleksibilnost korišćenja odsustva i uslovi za ostvarivanje prava, poput radnog statusa, prethodnog staža ili vrste ugovora o radu (Dobrotić, 2021; Dobrotić et al., 2025; Perišić and Pantelić, 2021).

Za razliku od međunarodno standardizovane terminologije, zakonodavni okvir Republike Srbije ne razlikuje u punom smislu porodijsko, očinsko i roditeljsko odsustvo kao odvojene kategorije prava. Pravo na odsustvo nakon rođenja deteta uređeno je kroz porodijsko odsustvo, odsustvo sa rada radi nege deteta i odsustvo sa rada radi posebne nege deteta.

Porodiljsko odsustvo traje od momenta otvaranja (najranije 45, a najkasnije 28 dana pre porođaja) do navršena tri meseca od dana porođaja i predstavlja primarno pravo majke. Nakon njegovog isteka nastavlja se odsustvo sa rada radi nege deteta, koje traje do isteka ukupno 365 dana za prvo i drugo, odnosno dve godine za treće i svako naredno dete (Zakon o finansijskoj podršci porodicama sa decom, član 94). Ovo pravo je prvenstveno definisano kao pravo majke, ali se pod određenim uslovima može preneti na oca (član 94 i 94a). Odsustvo sa rada radi posebne nege deteta podrazumeva da je reč o detetu sa težim psihofizičkim smetnjama u razvoju, a pravo se ostvaruje na osnovu podnetog zahteva za veštačenje zdravstvenog stanja deteta uz odgovarajuću medicinsku dokumentaciju (Zakon o radu, član 96; Pravilnik o bližim uslovima, postupku i načinu ostvarivanja prava na odsustvo sa rada ili rada sa polovinom punog radnog vremena radi posebne nege deteta, član 11, 12 i 13).

2.2.1.3.2. Usluge predškolskog vaspitanja i obrazovanja

U evropskim zemljama usluge predškolskog vaspitanja i obrazovanja (PVO) počinju intenzivnije da se razvijaju tokom šezdesetih godina prošlog veka, prvenstveno kako bi se postigla dva cilja – podrška razvoju i obrazovanju dece, kao i omogućavanje usklađivanja porodičnih i profesionalnih obaveza roditelja (Dobrotić, 2021). U međunarodnoj literaturi najčešće se koristi pojam briga i obrazovanje u ranom detinjstvu (engl. *Early Childhood Care and Education – ECCE*), kojim se označava integrisan i holistički sistem podrške deci od rođenja do polaska u osnovnu školu. Ovaj koncept obuhvata rani razvoj dece uzrasta od 0 do 3 godine, kao i predškolsko vaspitanje i obrazovanje (UNESCO, 2025; Right to Education, 2021). ECCE se ne svodi isključivo na pripremu za formalno školovanje, već podrazumeva uslove za celovit razvoj kroz povezivanje brige, obrazovanja, zdravlja, ishrane i emocionalne podrške (UNICEF, 2017). U savremenim međunarodnim okvirima, ECCE se prepoznaje kao osnovno pravo deteta i temelj za kasnije obrazovne ishode, zdravstveno stanje i ekonomsku participaciju tokom životnog toka (UNICEF and UNESCO, 2024).

Sistem predškolskog obrazovanja i vaspitanja u Republici Srbiji normativno je uređen pre svega Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja i Zakonom o predškolskom vaspitanju i obrazovanju, uz odgovarajuće podzakonske akte. Zakonom o predškolskom vaspitanju i obrazovanju (član 2) ova oblast definisana je kao delatnost od društvenog interesa koja obuhvata brigu, vaspitanje i obrazovanje dece predškolskog uzrasta, od šest meseci do polaska u osnovnu školu. Ustanove PVO organizovane su prema uzrastu dece kroz tri nivoa:

jaslice, vrtiće i pripremni predškolski program (ZPVO, član 30). Pored razvojne funkcije, sistem PVO ima i socijalnu i ekonomsku dimenziju jer omogućava uključivanje i ostanak roditelja na tržištu rada (Perišić and Pantelić, 2021; Dobrotić, 2021).

2.2.2. Feministička teorijska određenja brige – integracija etike, rada i politike

Koncept brige u savremenoj feminističkoj teoriji prožima se kroz tri ključne dimenzije: etičku (kao mreža odnosa), ekonomsku (kao oblik rada) i političku (kao predmet javnih politika) (Daly, 2002). Ovakav integrisani pristup omogućava dublju analizu rodni nejednakosti, socijalne reprodukcije i uloge države u redistribuciji neplaćenog rada u oblasti brige.

2.2.2.1. Etika brige

Etika brige predstavlja teorijski i moralni okvir koji u središte moralnosti postavlja odnose, empatiju i odgovornost prema drugima. Nastala je kao odgovor na dominantne racionalističke i univerzalističke modele moralnosti, pri čemu Giligen (Gilligan, 1982), kritikujući Kolbergovu (Kohlberg, 1981) teoriju moralnog razvoja, uvodi etiku brige kao alternativni moralni pristup zasnovan na empatiji, relacijama i kontekstualnoj odgovornosti, naglašavajući da žene ne ispoljavaju niži, već drugačiji moralni glas. Held (Held, 2006) etiku brige pozicionira kao normativnu teoriju zasnovanu na ljudskoj međuzavisnosti, ističući da briga predstavlja egzistencijalnu potrebu bez koje nije moguć opstanak pojedinaca i društva.

Najznačajniji politički zaokret u razvoju etike brige izvršila je Tronto (Tronto, 1993: 103), koja brigu definiše kao „generičku aktivnost koja uključuje sve ono što radimo da bismo održali, očuvali i popravili naš svet, kako bismo u njemu mogli živeti što bolje“. Taj svet obuhvata naše telo, okolinu i složene društvene odnose. Autorka brigu posmatra kroz međusobno povezane faze koje obuhvataju prepoznavanje potreba, preuzimanje odgovornosti, njihovo zadovoljavanje i iskustvo pružene brige (Tronto, 1993; 2013). Tronto ističe da je raspodela ovih faza snažno povezana sa političkim i društvenim odnosima moći, budući da privilegovane grupe često delegiraju praktičan rad brige manje privilegovanim, čime se održavaju postojeće društvene nejednakosti. Uvođenjem završne faze „brinuti sa“, ona pomera fokus brige sa individualne, privatne etike u sferu javne, političke etike, povezujući je sa pitanjima moći, nejednakosti i raspodele odgovornosti unutar zajednice i države (Tronto, 1993; 2013).

Kitaj (Kittay, 1999) doprinosi razvoju etike brige kroz koncept zavisnosti, ukazujući da je ljudska zavisnost u različitim životnim fazama univerzalna, dok rad u oblasti brige o zavisnim osobama ostaje sistematski potcenjen i društveno nevidljiv. Ona naglašava da „veze privrženosti“ čine osnovu društvene povezanosti, ali i mehanizam kroz koji se rad u oblasti brige najčešće reprodukuje kao ženski i neplaćeni rad.

Na osnovu prethodno izloženog teorijskog okvira, uočava se da Giligen (1982) i Held (2006) utemeljuju brigu kao autonomni moralni domen, dok Tronto (1993; 2013) i Kitaj (1999) proširuju njen značaj ukazujući na političke implikacije i nevidljivi rad koji iz nje proizlazi. Na taj način, etika brige prelazi iz domena morala u sferu političke ekonomije, otkrivajući da emocionalni i negujući rad, tradicionalno pripisivan ženama, nosi značajne ekonomske i društvene posledice.

2.2.2.2. Briga kao rad

Feminizam drugog talasa je, paralelno sa razvojem etike brige, težište analize pomerio sa morala na političku ekonomiju i materijalnu eksploataciju, čime je briga konceptualizovana kao rad. U temelju ove analize nalazi se teza Simon de Bovoar (De Beauvoir, 2010 [1949]: 330) da se „žena ne rađa, već se ženom postaje“, kao društveno oblikovano biće koje se konstituiše kroz odnos prema drugima. Ova postavka otvara prostor za razumevanje rodni uloga ne kao prirodnih datosti, već kao društvenih konstrukata koji od žena sistemski očekuju posvećenost, požrtvovanost i emocionalni rad u sferi brige. Fridan (Friedan; 1963) dodatno ukazuje na „problem koji nema ime“, odnosno nevidljivost i neplaćenost kućnog rada koji ograničava samoostvarivanje žena.

Najradikalniji zaokret unutar marksističkih struja pokreće Federiči (Federici, 2012) kroz pokret „Nadnice za kućni rad“, ističući da je neplaćeni kućni rad ključan za reprodukciju kapitalizma i da se njegova naturalizacija koristi kao mehanizam eksploatacije žena. Ona pokazuje da se kućni rad predstavlja kao „prirodan“ ženski zadatak, čime se opravdava njegova neplaćenost i društvena marginalizacija. Za razliku od nje, Delfi (Delphy, 1984) razvija materijalističku teoriju patrijarhata, naglašavajući da se eksploatacija žena odvija kroz prisvajanje njihovog neplaćenog rada u okviru porodice, nezavisno od kapitalističkog sistema.

Važna struja marksističkog feminizma posvetila se analizi neplaćenog kućnog rada, koji se tradicionalno označava kao deo „reproduktivne ekonomije“, odnosno rad koji je usmeren na svakodnevno i međugeneracijsko obezbeđivanje egzistencije (Laslett and Brenner 1989). Istovremeno, pojedini autori ističu da takav neplaćeni rad kreira stvarnu

ekonomsku vrednost i da bi, shodno tome, mogao biti tretiran i kao deo „produktivne ekonomije“, uz odgovarajuću kompenzaciju (Tong, 2009: 109).

Diskusiju o mestu neplaćenog rada u ekonomiji dodatno je produbila Frejzer (Fraser, 2016), koristeći koncept socijalne reprodukcije kao ključni analitički okvir za kritiku kapitalizma. Njena osnovna teza je da kapitalizam, iako direktno zavisi od neplaćenog reproduktivnog rada (nega, podizanje dece, održavanje domaćinstva i društvenih veza), istovremeno ga potiskuje i obezvređuje, stvarajući kontradikciju između ekonomije akumulacije i ekonomije brige. Ovaj nesklad istorijski se manifestuje kroz različite modele kapitalizma, od ideologije „odvojenih sfera“, preko modela „muškarca hranitelja“, do savremenog „dvostrukog hranitelja“, pri čemu se odgovornost za brigu i dalje dominantno prenosi na žene (Fraser, 2016).

Pitanje neplaćenog rada kasnije postaje centralno i u liberalnom feminizmu, koji ga posmatra kroz izazov usklađivanja porodičnih i profesionalnih obaveza u uslovima masovnog ulaska žena na tržište rada i slabljenja socijalne države (Babović, 2020). Teorije odložene adaptacije (Gershuny et al., 1994; Wharton, 2005; Esping-Andersen, 2009) pokazuju da ulazak žena na tržište rada nije pratila proporcionalna preraspodela kućnih poslova sa muškarcima, što je proizvelo problem „dvostruke opterećenosti“ žena (England, 2010; Hochschild and Machung, 2003). Hočšild (Hochschild, 1983; 1989) ovaj fenomen opisuje kao „drugu smenu“ i uvodi pojam „emocionalnog rada“, naglašavajući da briga nije samo fizička aktivnost, već psihički napor upravljanja sopstvenim i tuđim osećanjima radi održavanja porodične harmonije.

Uprkos prepoznavanju ovog problema, liberalni feminizam je kritikovan jer često ostaje unutar postojećih ekonomskih struktura, fokusirajući se na ravnopravan pristup tržištu rada bez dublje transformacije rodničkih odnosa (Babović, 2020; Beasley, 1999).

2.2.2.3. Briga kao predmet i izazov politike

Briga predstavlja složen i višedimenzionalan predmet javnih politika budući da se odgovornost za njeno obezbeđivanje raspodeljuje između države, tržišta i porodice, pri čemu se istovremeno oblikuju rodne uloge i granice između plaćenog i neplaćenog rada (Daly and Lewis, 2000).

Demografske promene i finansijski pritisci povećavaju potražnju za brigom, dok promene društvenih normi, posebno uloga žena, istovremeno smanjuju njenu ponudu, što dovodi do „krize brige“ u gotovo svim evropskim društvima (Hochschild, 1995). U tom

kontekstu Dejli (Daly, 2002) ukazuje na paradoksalan pomak socijalne politike sa institucionalnog nivoa pružanja brige ka neposrednijim oblicima solidarnosti unutar porodice i zajednice, ističući tendenciju država blagostanja da podstiču upravo one oblike solidarnosti koje su ranije oslabile. S obzirom na to da društvena podela rada i dalje neproporcionalno prebacuje primarnu odgovornost za brigu na žene, politike brige o deci dobijaju ključnu ulogu u unapređenju rodne ravnopravnosti.

Savremeni politički pristupi stoga zahtevaju transformaciju postojećih režima brige. Transformativni pristup brizi podrazumeva prevazilaženje nejednakosti kroz delovanje na strukturne i institucionalne obrasce koji ih proizvode, za razliku od afirmativnih mera koje nastoje da ublaže nejednake ishode unutar postojećeg sistema (Fraser, 1995). Ovaj pristup usmeren je na suštinsku promenu načina pružanja i organizacije brige, kroz tzv. okvir tri R, odnosno prepoznavanje, smanjenje i preraspodelu (engl. *recognition, reduction, redistribution*). Dimenzija prepoznavanja podrazumeva vidljivost neplaćenog rada u oblasti brige o deci kroz istraživanja vremena i statističke instrumente, dok se smanjenje odnosi na javna ulaganja u infrastrukturu i usluge koje umanjuju vremensko i fizičko opterećenje porodica (Elson, 2017; Esquivel, 2014). Preraspodela neplaćenog rada u oblasti brige o deci može se posmatrati kako na mikro, tako i na makronivou. Na mikronivou, ova dimanzija podrazumeva pravedniju raspodelu odgovornosti za brigu između žena i muškaraca u okviru domaćinstva. Postizanje ovog cilja omogućava se kroz politike koje promovišu aktivnije uključivanje očeva u roditeljsku brigu, poput plaćenog i neprenosivog očinskog odsustva (Elson, 2017; Esquivel, 2014). Na makronivou, preraspodela se oslanja na koncept „dijamanta brige” (engl. *the care diamond*), koji polazi od raspodele odgovornosti za organizovanje i pružanje brige između države, tržišta, porodice i civilnog sektora (Razavi, 2007). Na taj način briga se delimično pomera iz privatne, porodične sfere ka širem institucionalnom okviru, uz jačanje uloge različitih sektora u njenom obezbeđivanju (Elson, 2017; Razavi, 2007).

2.2.3. Feministička kritika države blagostanja i režimi brige

Iako se nastanak države blagostanja u Evropi obično vezuje za kraj XIX veka, tek tokom druge polovine XX veka javlja se potreba za njenom sistematskom klasifikacijom (Flora and Heidenheimer, 1976). U tom kontekstu, ključni doprinos daje Esping-Andersen (1990), koji u svojoj studiji *Tri sveta kapitalizma blagostanja* razvija tipologiju zasnovanu na odnosu između države, tržišta i porodice i identifikuje tri idealno-tipska režima blagostanja: liberalni, korporativno-konzervativni i socijaldemokratski (Esping-Andersen, 1990).

Međutim, uprkos velikom uticaju ove tipologije, jedna od ključnih linija kritike odnosi se na odsustvo rodne perspektive (Lewis, 1992; Orloff, 1996; Daly, 1994; Sainsbury, 1994; Siaroff, 1994; O'Connor, 1993; Bambra, 2007). Feminističke autorke posebno naglašavaju da izostanak brige kao posebne oblasti socijalne politike u tradicionalnoj tipologiji vodi ka „rodno slepoj“ perspektivi blagostanja. U tom smislu, kritika klasičnih teorijskih modela ukazuje na potrebu da se neplaćeni rad i svakodnevna briga učine vidljivim u okviru analize država blagostanja, pri čemu ova oblast prestaje da bude isključivo privatna odgovornost porodice i postaje relevantna za javne politike (Perišić i Vidojević, 2018).

Potreba da se povežu rodne dimenzije porodičnih odnosa i institucionalni odgovori države dovela je do razvoja koncepta režima brige kao šireg analitičkog okvira. Za razliku od parcijalnih pristupa porodičnim politikama, on omogućava sveobuhvatno sagledavanje načina na koji su organizovane i vrednovane aktivnosti brige u savremenim društvima. Ovaj koncept počinje sistematski da se koristi tokom 1990-ih godina i danas je široko rasprostranjen u proučavanju država blagostanja (Daly and Lewis, 2000; Degavre and Nyssens, 2012). U najširem smislu, režimi brige odnose se na skup regulativa, politika i institucionalnih aranžmana kojima države uređuju oblast brige i odgovaraju na potrebe stanovništva u vezi sa brigom (Degavre and Nyssens, 2012). Na taj način, fokus analize se pomera sa socijalnih prava na šire pitanje svakodnevne reprodukcije života, pri čemu briga postaje centralna dimenzija socijalne politike. U tom kontekstu, posebna pažnja posvećuje se načinu na koji se odgovornost za brigu deli između države, tržišta i porodice, uz moguće učešće civilnog sektora (Lewis, 2002; Degavre and Nyssens, 2012; Pavolini and Ranci, 2008).

Ključni analitički pristup u proučavanju režima brige zasniva se na sagledavanju politika duž ose familijalizacija–defamilijalizacija, koja polazi od pitanja gde se primarno raspoređuje odgovornost za brigu. Familijalizacija podrazumeva prebacivanje odgovornosti na porodicu, čime se podstiče zavisnost među njenim članovima i promoviše tradicionalna podela rodni uloga, gde muškarac ima instrumentalnu ulogu hranitelja, a žena primarno ekspresivnu ulogu u domaćinstvu (Lohmann and Zagel, 2016; Stanojević, 2022). Sa druge strane, defamilijalizacija označava procese kroz koje se odgovornost prenosi na državu ili tržište. Orlof (Orloff, 1996) uvodi ovaj koncept kako bi označila stepen slobode od stupanja u brak i ostajanja u njemu zbog ekonomske zavisnosti, kao i mogućnost formiranja autonomnog domaćinstva. U skladu sa tim defamilizujuće politike obuhvataju socijalne politike i propise koji redukuju odgovornost za brigu i finansijsku odgovornost unutar i između članova porodice

(Lohmann, Zagel, 2016: 52). U praksi, politike često proizvode mešovite efekte, pa različiti instrumenti mogu istovremeno podsticati i familijalizaciju i defamilijalizaciju (Leitner, 2003; Saraceno, 2011).

Usled navedenih ograničenja linearne klasifikacije, Lajtner (Leitner, 2003) uvodi složeniju tipologiju na osnovu tri grupe indikatora: vremenskih prava (porodiljska, očinska i roditeljska odsustva), novčanih transfera (naknade i poreske olakšice) i socijalnih prava povezanih sa brigom (penzije za negovatelje). Na osnovu ovih kriterijuma, autorka razlikuje četiri idealnotipska modela režima brige:

1. Eksplicitni familijalizam koji karakteriše izražena institucionalna podrška kroz novčane transfere, naknade i prava na odsustvo, pri čemu su ove mere koncipirane tako da očuvaju porodicu kao primarnog nosioca brige, uz zadržavanje tradicionalne podelu uloga unutar domaćinstva;
2. Implicitni familijalizam, nasuprot tome, odlikuje nedostatak adekvatne javne podrške (usluge, novčani transferi), što faktički prebacuje odgovornost za brigu na porodicu.
3. Opcioni familijalizam omogućava roditeljima stvaran izbor između usluga (vrtića) ili novčane podrške za ostanak kod kuće;
4. Defamilijalizam se zasniva na velikodušnoj i sveobuhvatnoj javnoj podršci (usluge) koja omogućava pojedincima da budu manje zavisni od porodičnih odnosa u organizaciji brige.

Ipak, iako ova tipologija primarno odgovara na pitanje raspodele odgovornosti za brigu između države i porodice, ona ne pruža dovoljno precizan uvid u unutrašnju rodnu dinamiku ovih aranžmana. Kako bi se dublje analiziralo da li određene politike doprinose transformaciji ili učvršćivanju postojećih rodni uloga, neophodno je osloniti se na distinkciju koju uvodi Saksonberg (Saxonberg, 2013) između rodne konstrukcije politika (engl. *genderization*) i orodnjavanja (engl. *degenderization*). Ovaj pristup omogućava pomeranje analize sa pitanja „ko obezbeđuje brigu“ ka pitanju „na koji način su rodne uloge ugrađene u same politike“.

Rodna konstrukcija odnosi se na „politike koje promovišu različite rodne uloge muškaraca i žena“, dok orodnjavanje označava „politike koje promovišu eliminaciju rodni uloga“ (Saxonberg, 2013: 33). Dok defamilijalizacija samo ukazuje na prebacivanje odgovornosti za brigu sa porodice na druge aktere bez nužnog osvrta na rodnu ravnopravnost, orodnjavanje eksplicitno pokazuje u kojoj meri roditeljska odsustva i usluge predškolskog

vaspitanja i obrazovanja slabe tradicionalne rodne uloge, omogućavajući ženama da se ravnopravno takmiče sa muškarcima na tržištu rada (Saxonberg, 2013).

2.2.4. Intersekcionalnost i dizajn politika brige o deci

Literatura o rodu i državi blagostanja doprinela je razumevanju načina na koji socijalne politike odražavaju ukorenjene pretpostavke o rodnim ulogama, proizvodeći različite posledice po žene i muškarce. Razvoj rodno osetljivih teorijskih pristupa doveo je do formiranja tipologija i koncepata posebno relevantnih za analizu politika brige o deci, uključujući i koncepte (de)familijalizacije i orodnjavanja (Leitner, 2003; Saxonberg, 2013). Ovi pristupi omogućili su detaljniji uvid u to kako različit dizajn politika doprinosi reprodukciji ili transformaciji rodnih nejednakosti u oblasti brige i zapošljavanja (Ciccia and Verloo, 2012; Javornik, 2014).

Ipak, uprkos značajnim doprinosima, komparativna istraživanja u ovoj oblasti često su polazila od implicitne pretpostavke homogenosti kategorije „žena“, oslanjajući se pretežno na analize zasnovane na radnom statusu i modelu „dvostrukog hranitelja“ porodice (Ciccia and Sainsbury, 2018; Javornik, 2014). Na taj način, različite životne situacije i potrebe roditelja nisu bile adekvatno prepoznate u okviru tradicionalnih feminističkih pristupa. Savremena istraživanja stoga naglašavaju potrebu da se u analizu uključe razlike u radnim uslovima, prihodima i porodičnim aranžmanima, kao i da se zajednički razmatraju različiti instrumenti politika brige o deci, poput roditeljskih odsustava i usluga predškolskog vaspitanja i obrazovanja (Yerkes and Javornik, 2018; Dobrotić and Blum, 2020).

U tom kontekstu, intersekcionalnost predstavlja važan analitički koncept koji objašnjava kako se različite dimenzije identiteta, poput pola i roda, rase, klase, seksualne orijentacije, religije i invaliditeta, međusobno ukrštaju i oblikuju specifična iskustva privilegije i diskriminacije, odnosno društvenog položaja pojedinaca (Crenshaw, 1989; EIGE, n.d.). Ukorenjena u crnačkoj feminističkoj teoriji, intersekcionalnost prevazilazi analize zasnovane na pojedinačnim svojstvima poput roda, rase i klase, ukazujući na njihovo međusobno ukrštanje u okviru širih odnosa moći (Collins, 1990; Hooks, 1984; Crenshaw, 1989). Primena intersekcionalnosti u analizi javnih politika doprinosi prevazilaženju pojednostavljenih objašnjenja zasnovanih na jednoj dimenziji nejednakosti. Umesto toga, pažnja se usmerava na to kako različite društvene pozicije utiču na pristup pravima i uslugama, ali i na to kako same

politike mogu doprineti održavanju ili produbljivanju postojećih nejednakosti (Collins, 2017; Hankivsky and Jordan-Zachery, 2019).

Značaj intersekcionalnosti posebno dolazi do izražaja u oblasti politika brige o deci. Istraživanja pokazuju da univerzalna rešenja često ne uspevaju da odgovore na potrebe različitih društvenih grupa, budući da politike nisu neutralne niti ih svi koriste pod istim uslovima (Hankivsky, 2012; City for All Women Initiative [CAWI], 2015). U tom smislu, pristup pravima i uslugama, kao i efekti politika brige o deci, značajno variraju u zavisnosti od ukrštanja roda sa socioekonomskim statusom, migracionim poreklom i radnim uslovima (Beland, 2017; McClelland and Frost, 2014 navedeno prema Hankivsky and Jordan-Zachery, 2019). Intersekcionalni pristup zato naglašava potrebu za višeslojnom analizom koja povezuje individualna iskustva sa širim društvenim strukturama, kako bi se utvrdilo ko zaista ima koristi od politika, a ko ostaje isključen (Hankivsky et al., 2014).

Vilijams (Williams, 2018) ističe da su socijalna reprodukcija i režimi brige duboko prožeti višestrukim nejednakostima, pri čemu država blagostanja istovremeno može doprinositi njihovoj reprodukciji ili transformaciji. Upravo u tom kontekstu, sve veći broj istraživanja ukazuje na prisustvo tzv. „efekta svetog Mateja“ (engl. *Matthew effect*²) u korišćenju roditeljskih odsustava i usluga predškolskog vaspitanja i obrazovanja. Ovaj fenomen označava situaciju u kojoj politike, umesto da smanjuju nejednakosti, zapravo više koriste onima koji su već u povoljnijem položaju (Ghysels and Van Lancker, 2011; Pavolini and Van Lancker, 2018). Takvi ishodi povezani su sa dizajnom politika koji favorizuje standardne oblike zaposlenja i model „dvostrukog hranitelja“, čime se pristup pravima uslovljava stabilnim i formalnim učešćem na tržištu rada (McKay et al., 2016; Dobroćić and Blum, 2020). U uslovima širenja nestandardnih oblika zaposlenosti i restrukturiranja države blagostanja, ovakav dizajn politika dodatno produbljuje postojeće nejednakosti, ograničavajući pristup merama podrške najranjivijim grupama u društvu (Doucet et al., 2019).

Primena intersekcionalnog pristupa u analizi politika brige o deci omogućava bolje razumevanje nejednakosti među roditeljima u organizaciji svakodnevne brige i ukazuje na njihov transformativni potencijal, odnosno na potrebu za dizajnom politika koje uvažavaju kompleksnost različitih društvenih pozicija i doprinose smanjenju postojećih nejednakosti.

² Efekat svetog Mateja (engl. *Matthew effect*), koji je u sociologiju uveo Robert Merton (1968), dobio je naziv po biblijskom stihu iz Jevandolja po Mateju: „Jer svakome ko ima daće se i preteći će mu, a od onoga koji nema, uzeće se i ono što ima“. Termin označava proces kumulativnog uvećanja nejednakosti, u kojem već postojeće prednosti vremenom dovode do dodatnog gomilanja resursa, priznanja ili pristupa kod privilegovanih aktera.

3. PREGLED DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA

Međunarodna literatura bogata je istraživanjima koja se odnose na način na koji se briga raspodeljuje između države i porodice, kao i između žena i muškaraca unutar domaćinstva. Brojna komparativna istraživanja pokazuju da socijalne politike imaju značajnu ulogu u oblikovanju obima i organizacije brige u porodici (Altintas and Sullivan 2016; Cornwell, Gershuny and Sullivan 2019; Hook 2010). Empirijski nalazi pokazuju da viši nivoi socijalnih izdataka i razvijeniji sistemi usluga doprinose smanjenju oslanjanja na porodične resurse u organizaciji svakodnevne brige (Salin, Ylikännö and Hakovirta 2018; Sullivan 2013; Van Hooren 2012). Pored uticaja na odnos između države i porodice, literatura ukazuje da socijalne politike imaju važnu ulogu i u oblikovanju rodniha odnosa unutar domaćinstva. Empirijski nalazi potvrđuju da viši nivoi socijalnih izdataka mogu doprineti smanjenju rodniha nejednakosti u raspodeli brige i slabljenju tradicionalnih obrazaca podele rada u porodici (Michel and Peng 2017; Timonen, Convery and Cahill 2006).

Posebna pažnja u literaturi posvećena je ulozi predškolskog vaspitanja i obrazovanja u oblikovanju odnosa između javnog i porodičnog sektora. Istraživanja pokazuju da dostupnost usluga predškolskog vaspitanja i obrazovanja predstavlja važan faktor koji utiče na organizaciju svakodnevne brige u domaćinstvu i obrasce participacije roditelja na tržištu rada, naročito u zemljama sa nižim i srednjim prihodima (Halim et al., 2021). Na makroekonomskom nivou, procene potvrđuju da ulaganje u univerzalne i javno finansirane sisteme brige može doprineti rastu zaposlenosti žena i podsticanju rodne ravnopravnosti (De Henau, 2022). Dodatno, komparativni nalazi pokazuju da zemlje sa razvijenijim uslugama brige beleže niže nivoe oslanjanja na neplaćenu porodičnu brigu (Veerle, 2011), dok smanjenje socijalnih izdataka i mere štednje mogu doprineti jačanju familističkih obrazaca organizacije brige (León and Pavolini, 2014). Međutim, uprkos pozitivnim efektima razvijenijih sistema podrške, novija empirijska istraživanja pokazuju da je pristup uslugama predškolskog vaspitanja i obrazovanja i dalje obeležen značajnim nejednakostima, pri čemu socio-ekonomski položaj roditelja i teritorijalne razlike utiču na mogućnosti uključivanja dece u ove programe (UNICEF, 2018; Pennerstorfer et al., 2025).

Značajan deo literature usmeren je i na analizu sistema roditeljskih odsustava i njihovog uticaja na raspodelu brige između roditelja. Istraživanja pokazuju da ravnomernije korišćenje odsustava od strane žena i muškaraca doprinosi većoj participaciji majki na tržištu rada (Leira 1998; Saraceno 2011). Posebno se naglašava značaj individualnih i neprenosivih prava očeva na dobro plaćeno odsustvo, koja predstavljaju važan institucionalni mehanizam podsticanja

većeg uključivanja muškaraca u brigu o deci i ravnomernije raspodele odgovornosti unutar domaćinstva (Duvander and Jans, 2009; O'Brien and Wall 2017; Patnaik, 2019).

Iako literatura ne pruža jednoznačne nalaze o optimalnom trajanju odsustava, istraživanja pokazuju da odsustva u trajanju od približno godinu dana mogu imati pozitivne efekte kako na položaj žena na tržištu rada, tako i na dobrobit dece (Galtry and Callister, 2005, Dobrotić, 2015; Ferragina, 2020 navedeno prema Dobrotić, 2021). Nasuprot tome, dugotrajna odsustva, posebno ona koja prelaze dve godine, mogu dovesti do slabljenja kontinuiteta zaposlenosti i težeg profesionalnog napredovanja žena (OECD, 2013; Canaan et al., 2022). Kada je reč o visini naknade, literatura ističe da se adekvatno plaćenim odsustvima najčešće smatraju ona kod kojih stopa zamena iznosi najmanje 80% prethodne zarade (Gornick and Meyers, 2009), dok sistemi koji obezbeđuju punu nadoknadu zarade u većoj meri uklanjaju ekonomske prepreke za korišćenje odsustva od strane očeva (Dearing, 2016). Istovremeno, novija istraživanja ukazuju da strogo definisani uslovi za ostvarivanje prava mogu produbiti nejednakosti u pristupu odsustvima, budući da roditelji sa nestabilnim, prekarnim i nestandardnim oblicima zaposlenja često ne ispunjavaju kriterijume prethodnog radnog angažovanja potrebne za ostvarivanje prava na naknade (Dobrotić, 2021; Atalaia and Leitão, 2024).

Za razliku od međunarodne literature, domaća istraživanja neplaćenog rada u oblasti brige nisu brojna, ali pružaju važan uvid u specifičnosti organizacije i raspodele tereta ovog rada u Srbiji. Istraživanje Perišić and Pantelić (2021) analizira transformaciju politika brige o deci i starijima, posebno u odnosu na raspodelu odgovornosti između različitih sektora socijalne sigurnosti.

U domenu tržišta rada, istraživanja ukazuju na postojanje izraženih rodni nejednakosti u pogledu participacije, sektorske koncentracije i kvaliteta radnog položaja žena i muškaraca (Babović, 2010; Blagojević Hjuson, 2011). Ove uvide dopunjuju Perišić i Tanasijević (2018), analizirajući obrasce participacije žena kroz prizmu rodne segregacije, sektorske koncentracije i nejednakih radnih ishoda, te ukazujući na povezanost institucionalnih aranžmana i položaja žena na tržištu rada. Navedene strukturne razlike dodatno se odražavaju kroz ekonomsku ranjivost žena, budući da opterećenost neplaćenim poslovima brige o deci i starijim članovima domaćinstva utiče na njihovo smanjeno učešće na tržištu rada (Žarković i Vladisavljević, 2020).

Analiza institucionalnog okvira pokazuje da javne politike u Srbiji, uključujući regulaciju radnog vremena, poreski sistem, dizajn politika odsustva i dostupnost usluga predškolskog vaspitanja i obrazovanja, ne pružaju dovoljno razvijenu i koherentnu podršku

zaposlenosti žena niti podstiču ravnopravnu podelu plaćenog i neplaćenog rada (Perišić and Vidojević, 2015). Ove uvide dopunjuje empirijsko istraživanje Tanasijević (2016), zasnovano na analizi socijalne politike i iskustava žena u Srbiji, koje potvrđuje nedovoljnu razvijenost politika usklađivanja porodičnih i profesionalnih obaveza, posebno u pogledu sistemske podrške porodicama sa decom u kojima su oba roditelja zaposlena. Na kraju, analiza odluka o rađanju i rizika sa kojima se roditelji suočavaju u odnosu na tržište rada, kao i dostupnost formalne i neformalne institucionalne podrške, ukazuju na snažnu međuzavisnost ekonomskih uslova i organizacije porodičnog života (Tomanović, Stanojević i Ljubičić, 2016).

Kada je reč o raspodeli brige unutar porodice, sociološka istraživanja pokazuju da najveći deo neplaćenog rada i dalje preuzimaju majke, iako se beleži postepen, ali ograničen porast učešća očeva (Babović, 2009; Blagojević-Hjerson, 2013; Tomanović, 2010a, 2012a). Očevi su češće uključeni u pružanje direktne brige, dok organizacija i obavljanje svakodnevni poslova u domaćinstvu i dalje pretežno ostaju odgovornost majki (Babović, 2009b). Rodne razlike su vidljive i u obrascima svakodnevne brige o deci. Majke su češće angažovane u rutinskim poslovima, poput hranjenja, kupanja, oblačenja i uspavlivanja dece, dok su očevi više zastupljeni u interaktivnim oblicima brige, kao što su igra ili povremeno nadgledanje dece (Tomanović, 2010a, 2012). Iako istraživanja ukazuju na postepeno smanjenje rodni razlika (Tomanović, 2010b), promene u obrascima roditeljskog angažovanja i dalje su ograničene. Istraživanje savremenih obrazaca očinstva potvrđuju da su očevi češće emocionalno dostupni i uključeni u neposrednu brigu o detetu, dok organizacioni i svakodnevni aspekti brige u većoj meri ostaju u domenu odgovornosti majki (Stanojević, 2019). Razlike su posebno izražene u odnosu na aktivnosti koje obuhvataju pripremu hrane, održavanje odeće, obavljanje kućnih poslova i komunikaciju sa zdravstvenim i obrazovnim institucijama, pri čemu je učešće očeva u ovim poslovima i dalje ograničeno (Stanojević, 2019).

Iako međunarodna literatura brigu prepoznaje kao značajnu analitičku kategoriju u istraživanju socijalne politike i sistema socijalne sigurnosti, u nacionalnom kontekstu ovaj koncept još uvek nije u potpunosti teorijski i empirijski utemeljen. Istraživanja koja na integrisan način analiziraju odnos između institucionalne podrške i organizacije svakodnevne brige o deci i dalje su relativno ograničena. Domaća literatura pruža značajne uvide u rodne obrasce raspodele brige unutar domaćinstva, kao i u položaj žena na tržištu rada i karakteristike pojedinačnih programa politika brige o deci. Međutim, i dalje nedostaju istraživanja koja povezuju politike odsustva i sistem predškolskog vaspitanja i obrazovanja sa tržišnim i neformalnim oblicima obezbeđivanja brige, kao i istraživanja koja analiziraju način na koji ovi formalni i neformalni aranžmani zajednički oblikuju raspodelu svakodnevne brige o deci

unutar porodice. Istovremeno, iako postoje istraživanja o pojedinačnim efektima politika brige na participaciju roditelja na tržištu rada, i dalje nedostaje dublja analiza faktora koji utiču na odluke roditelja o korišćenju ili nekorisćenju dostupnih prava i usluga, posebno u kontekstu kombinovanja formalnih i neformalnih strategija organizacije brige.

Polazeći od identifikovanih naučnih praznina, ovo istraživanje usmereno je na analizu organizacije i raspodele odgovornosti za brigu o deci u Republici Srbiji između i unutar javnog, privatnog i neformalnog sektora, sa posebnim fokusom na ulogu neplaćenog rada unutar porodice, kao ključnog mehanizma svakodnevnog obezbeđivanja brige o deci. U tom okviru, istraživanje obuhvata analizu politika u oblastima plaćenog rada i predškolskog vaspitanja i obrazovanja, tržišnih mehanizama uključenih u organizaciju brige, kao i obrazaca korišćenja i nekorisćenja dostupnih prava i usluga, sa ciljem razumevanja načina na koji postojeći institucionalni aranžmani i njihova ograničenja utiču na organizaciju svakodnevne brige o deci u Srbiji.

4. CILJEVI ISTRAŽIVANJA

4.1. Opšti cilj istraživanja

Naučna deskripcija i analiza načina na koji javne politike, tržišni mehanizmi i resursi neformalnog sektora oblikuju organizaciju i raspodelu svakodnevne brige o deci u Srbiji, kao i procena njihovog potencijala za transformaciju postojećeg režima brige u pravcu ravnomernije raspodele odgovornosti.

4.2. Posebni ciljevi istraživanja

1. Deskripcija i analiza karakteristika dizajna politika brige o deci u Srbiji, sa posebnim osvrtom na međusobnu usklađenost politika odsustva i sistema predškolskog vaspitanja i obrazovanja, kao i na implikacije njihovih ograničenja za organizaciju svakodnevne brige o deci.
2. Analiza obrazaca korišćenja prava i usluga u oblasti brige o deci, kao i ispitivanje delovanja demografskih, tržišnih, zakonskih, sociokulturnih i porodičnih faktora u oblikovanju odluka roditelja o njihovom korišćenju ili nekorisćenju.
3. Ispitivanje i analiza uloge tržišnih mehanizama u organizaciji brige o deci, sa posebnim fokusom na privatne predškolske ustanove i tržišno obezbeđene

usluge čuvanja dece, kao i na nejednakosti u njihovom korišćenju među porodicama različitog socioekonomskog položaja.

4. Analiza obrazaca raspodele odgovornosti za svakodnevnu brigu o deci između majki i očeva u kontekstu dizajna postojećih politika i tržišnih mehanizama, uz ispitivanje načina na koji podrška starijih članova porodice doprinosi održavanju postojećih rodnih obrazaca u pružanju brige.
5. Analiza načina na koji postojeće javne politike, tržišni mehanizmi i resursi neformalnog sektora oblikuju mogućnost transformacije postojećeg režima brige o deci u Srbiji.

5. HIPOTETIČKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

5.1. Opšta hipoteza

Javne politike, tržišni mehanizmi i resursi neformalnog sektora u Srbiji oblikuju organizaciju svakodnevne brige o deci na način koji ograničava potencijal za transformaciju postojećeg režima brige ka ravnomernijoj raspodeli odgovornosti između i unutar različitih sektora i aktera.

1. Karakteristike dizajna politika brige o deci u Srbiji, naročito neusklađenost između trajanja prava na odsustvo radi nege deteta i kapaciteta sistema predškolskog vaspitanja i obrazovanja, proizvode institucionalna ograničenja koja oblikuju organizaciju svakodnevne brige o deci kroz povećano oslanjanje na neplaćeni rad u okviru domaćinstva.
2. Delovanje demografskih, tržišnih, zakonskih, sociokulturnih i porodičnih faktora objašnjava varijaciju u korišćenju prava i usluga brige o deci, pri čemu različite kombinacije faktora dovode do distinktivnih obrazaca ponašanja porodica.
3. Odluke očeva o korišćenju prava na odsustvo radi nege deteta oblikovane su procenom ekonomskih posledica po budžet domaćinstva i rizika u pogledu stabilnosti njihovog položaja na tržištu rada, što se povezuje sa njihovom nižom spremnošću da koriste ova prava.

4. Odluke majki o korišćenju prava na porodično i odsustvo radi nege deteta donose se u kontekstu prisutnih rodni normi koje u porodičnim pregovaranjima o organizaciji svakodnevnih obaveza dovode do toga da one preuzimaju kontinuiranu brigu o deci.
5. Varijacije u korišćenju usluga predškolskog vaspitanja i obrazovanja među porodicama objašnjavaju se delovanjem faktora poput broja dece u domaćinstvu, teritorijalne dostupnosti ustanova, kriterijuma upisa i dostupnosti srodničke podrške.
6. Oslanjanje na tržišne mehanizme (privatne predškolske ustanove i tržišno obezbeđene usluge čuvanja dece) funkcioniše kao strategija roditelja kojom se prilagođavaju ograničenjima javnog sistema, pri čemu se intenzitet njihovog korišćenja značajno razlikuje u odnosu socioekonomski položaj porodica i doprinosi reprodukciji postojećih klasnih i teritorijalnih nejednakosti.
7. U kontekstu institucionalnih i tržišnih ograničenja, neformalna podrška od strane starijih članova porodice doprinosi održavanju postojeće rodno asimetrične raspodele brige o deci.
8. Transformacija režima brige o deci u Srbiji ograničena je dominantnim rodni normama koje se reprodukuju kroz postojeći dizajn politika brige o deci i svakodnevne prakse organizacije brige.

6. METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

6.1. Istraživački dizajn

Istraživanje će primeniti mešoviti istraživački dizajn (engl. *mixed methods*), koji kombinuje kvantitativne i kvalitativne metode prikupljanja podataka. Primena ovakvog pristupa opravdana je potrebom da se složen fenomen organizacije i raspodele brige o deci sagleda iz više uglova. Kvantitativna komponenta istraživanja omogućiće uvid u obrasce korišćenja prava, usluga i različitih izvora podrške, kao i identifikovanje ključnih trendova u organizaciji svakodnevne brige o deci. Kvalitativna komponenta doprineće dubljem razumevanju iskustava roditelja, načina donošenja odluka i strategija kojima porodice odgovaraju na postojeća institucionalna i tržišna ograničenja. Na taj način, mešoviti metodološki pristup omogućava istovremeno sagledavanje rasprostranjenosti određenih obrazaca organizacije brige o deci i razumevanje mehanizama koji ih oblikuju.

U odnosu na cilj, istraživanje je: 1) deskriptivno, jer omogućava uvid u karakteristike dizajna politika brige o deci i obrasce njene organizacije u Republici Srbiji; i 2) eksplanatorno,

jer nastoji da objasni na koji način javne politike, tržišni mehanizmi i porodični resursi oblikuju korišćenje prava i usluga, kao i raspodelu odgovornosti za brigu između i unutar različitih sektora i aktera.

Metodološki okvir će se zasnivati na kombinaciji primarnih i sekundarnih izvora podataka. Primarni podaci biće prikupljeni empirijskim istraživanjem koje obuhvata roditelje dece predškolskog uzrasta u Republici Srbiji, primenom upitnika, polustrukturiranih intervjua i fokus grupa. Cilj prikupljanja primarnih podataka jeste analiza organizacije i raspodele svakodnevne brige o deci, kao i razumevanje načina na koji roditelji koriste i kombinuju dostupne institucionalne, tržišne i neformalne resurse. Sekundarna analiza obuhvatiće normativni i institucionalni okvir politika brige o deci u Republici Srbiji, uključujući međunarodne i regionalne standarde (Direktiva (EU) 2019/1158 o ravnoteži između privatnog i poslovnog života roditelja i negovatelja, Konvencija UN o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena; Konvencija UN o pravima deteta; Konvencija br. 156 MOR-a o radnicima sa porodičnim obavezama; Konvencija br. 183 MOR-a o zaštiti materinstva, Ciljevi održivog razvoja UN – Agenda 2030), zakone i podzakonske akte (Zakon o radu, Zakon o rodnoj ravnopravnosti, Zakon o finansijskoj podršci porodici sa decom, Zakon o zabrani diskriminacije, Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju, Pravilnik o bližim uslovima za utvrđivanje prioriteta za upis dece u predškolsku ustanovu, Pravilnik o metodologiji za obračun neplaćenog kućnog rada), strategije (Strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2021. do 2030. godine, Strategija razvoja obrazovanja i vaspitanja u RS do 2030. godine) kao i relevantne izveštaje i publikacije domaćih i međunarodnih organizacija (RZS – Žene i muškarci u Republici Srbiji, Korišćenje vremena u Republici Srbiji, Predškolsko vaspitanje i obrazovanje u Republici Srbiji; UNICEF – Situaciona analiza prava i položaja dece i adolescenata u Republici Srbiji, Istraživanje višestrukih pokazatelja položaja žena i dece (MICS); UN i UN Women – Izveštaj o napretku u ostvarivanju Ciljeva održivog razvoja do 2030. godine u Republici Srbiji, Profil rodne ravnopravnosti Republike Srbije). Dodatno, analiza će obuhvatiti međunarodnu i domaću naučnu literaturu u oblasti socijalne politike, femističke ekonomije i feminističke sociologije i prava. Ovaj nivo analize će omogućiti razumevanje normativnih i institucionalnih karakteristika politika brige o deci u Republici Srbiji, kao i njihovo pozicioniranje u odnosu na međunarodne standarde i savremene teorijske pristupe u oblasti socijalne politike i rodne ravnopravnosti.

6.2. Uzorak istraživanja

Istraživanje će obuhvatiti roditelje dece predškolskog uzrasta u Republici Srbiji. Uzorak će biti formiran primenom namernog uzorkovanja, s obzirom na to da istraživanje zahteva ciljano uključivanje ispitanika koji poseduju različita iskustva u vezi sa organizacijom svakodnevne brige o deci.

U okviru svih komponenti istraživanja (upitnik, intervju i fokus grupe), primenjivaće se jedinstveni osnovni kriterijumi za uključivanje ispitanika, koji obuhvataju: (1) roditeljstvo i brigu o detetu uzrasta od 0 do 6 godina, (2) dobrovoljnu i informisanu saglasnost za učešće u istraživanju, kao i (3) različit status deteta u sistemu predškolskog vaspitanja i obrazovanja (uključeno / nije uključeno u vrtić). Ovi kriterijumi predstavljaju minimalne uslove za uključivanje u uzorak i primenjuju se na sve učesnike bez obzira na tehniku istraživanja.

Nakon ispunjavanja osnovnih kriterijuma, selekcija učesnika će se dodatno vršiti prema unapred definisanim karakteristikama relevantnim za ciljeve istraživanja, na način koji obezbeđuje maksimalnu raznolikost roditeljskih iskustava. Ove karakteristike uključuju:

- Demografske i porodične karakteristike: Uzorak će obuhvatiti roditelje različitog pola, starosti i nivoa obrazovanja, kao i domaćinstva sa različitim brojem dece. Posebna pažnja biće posvećena prisustvu ili odsustvu neformalne srodničke podrške u neposrednom okruženju roditelja.
- Položaj na tržištu rada i tip zaposlenja: Uzorak će obuhvatiti roditelje različitih radnih statusa, uključujući zaposlene u standardnim oblicima rada (ugovor na neodređeno i određeno vreme u javnom i privatnom sektoru), kao i roditelje u nestandardnim i prekarnim oblicima rada (privremeni i povremeni poslovi, ugovori o delu, autorski ugovori i samozaposleni), zatim nezaposlene i neaktivne roditelje. Na ovaj način obezbeđuje se uvid u različite ekonomske faktore koji oblikuju mogućnosti organizacije svakodnevne brige o deci.
- Teritorijalna raznolikost: Uzorak će biti prostorno diversifikovan kako bi se obuhvatili različiti institucionalni i lokalni konteksti organizacije brige o deci. U tom smislu, težiće se uključivanju ispitanika iz: (1) velikih urbanih centara (Beograd, Novi Sad, Niš), (2) srednjih gradova i (3) ruralnih i prigradskih sredina.

Kvantitativni deo istraživanja obuhvatiće do 150 roditelja koji će popuniti upitnike. U ovom delu istraživanja težiće se što širem obuhvatu roditelja različitih socio-ekonomskih, demografskih i prostornih karakteristika, kako bi se obezbedila raznovrsnost iskustava

relevantnih za organizaciju brige o deci. To podrazumeva uključivanje roditelja različitog pola, starosti, nivoa obrazovanja i broja dece u domaćinstvu, kao i roditelja sa različitim položajem na tržištu rada (standardni i nestandardni oblici zaposlenja, nezaposleni i neaktivni), uz nastojanje da budu zastupljeni i različiti teritorijalni konteksti.

Kvalitativni deo istraživanja obuhvatiće do 20 polustrukturiranih intervjua sa roditeljima dece predškolskog uzrasta, uz nastojanje da bude zastupljen približno podjednak broj majki i očeva. U ovom delu primenjivaće se namerna selekcija ispitanika, pri čemu će se unutar unapred definisanih kategorija (npr. radni status, uključenost u sistem predškolskog vaspitanja i obrazovanja, teritorijalni kontekst) i birati ispitanici sa različitim karakteristikama, kako bi se obezbedila maksimalna raznovrsnost iskustava roditelja. Fokus intervjua biće na razumevanju procesa odlučivanja, načina kombinovanja institucionalnih, tržišnih i neformalnih resursa, kao i rodni obrazaca u raspodeli svakodnevne brige.

Pored intervjua, kvalitativni deo istraživanja obuhvatiće 3–4 fokus grupe sa roditeljima dece predškolskog uzrasta, pri čemu će svaka grupa imati 6–8 učesnika. Posebne fokus grupe biće organizovane za majke i očeve, radi omogućavanja uporedivosti iskustava u okviru istih kriterijuma selekcije. U ovom delu istraživanja primenjivaće se namerna selekcija, pri čemu će se fokus grupe formirati tako da učesnici unutar svake grupe dele određene ključne karakteristike (npr. u odnosu na radni status, nivo obrazovanja ili uzrast deteta, odnosno da li se roditelj u trenutku istraživanja nalazi na odsustvu radi nege deteta ili ne), kako bi se podstakla razmena iskustava i identifikacija zajedničkih obrazaca i strategija. Posebno će se pratiti kako roditelji percipiraju institucionalna ograničenja, dostupnost usluga i oslanjanje na neformalnu podršku, kao i kako te okolnosti oblikuju njihove strategije organizacije brige o deci.

Regrutacija ispitanika biće sprovedena kombinacijom institucionalnih i digitalnih kanala, kako bi se obezbedio pristup različitim kategorijama roditelja. Početni korak u procesu regrutacije obuhvatiće saradnju sa predškolskim ustanovama (javnim i privatnim), kao i lokalnim samoupravama. Kroz ove kanale biće distribuirani pozivi za učešće u istraživanju roditeljima čija su deca uključena u sistem predškolskog vaspitanja i obrazovanja ili se nalaze na listama čekanja. Dodatno, ispitanici će biti regrutovani putem roditeljskih onlajn zajednica, foruma i grupa na društvenim mrežama, čime se omogućava obuhvat roditelja koji nisu direktno dostupni kroz institucionalne kanale. Za teško dostupne kategorije ispitanika (npr. roditelji u nestandardnim oblicima zaposlenja, očevi sa iskustvom korišćenja odsustva, kao i roditelji sa neformalnim ili nestabilnim radnim aranžmanima) primeniće se tehnika snežne grudve (engl. *snowball sampling*). U tom slučaju, inicijalni ispitanici biće zamoljeni da upute

istraživača ka drugim roditeljima iz svog ličnog ili profesionalnog okruženja koji ispunjavaju navedene kriterijume.

6.3. Tehnike prikupljanja podataka

Podaci će biti prikupljeni iz primarnih i sekundarnih izvora u okviru sekvencijalnog mešovitog istraživačkog dizajna, pri čemu će kvantitativna faza prethoditi kvalitativnim fazama istraživanja. Ovakav pristup omogućava najpre identifikaciju širih obrazaca organizacije brige o deci, a zatim njihovo dublje razumevanje kroz objašnjenje uočenih razlika i mehanizama koji ih proizvode.

Primarni izvori podataka biće dobijeni istraživanjem putem upitnika, polustrukturiranih intervjua i fokus grupa sa roditeljima dece predškolskog uzrasta. Prva faza istraživanja podrazumeva prikupljanje podataka primenom upitnika. Upitnik je usmeren na prikupljanje podataka o socio-demografskim i porodičnim karakteristikama ispitanika (pol, starost, nivo obrazovanja, zaposlenje, bračni status, broj dece, tip domaćinstva i mesto stanovanja), kao i o statusu deteta u sistemu predškolskog vaspitanja i obrazovanja. Poseban fokus biće na korišćenju prava na porodijsko odsustvo i odsustvo radi nege deteta, korišćenju usluga predškolskog vaspitanja i obrazovanja, kao i na raspodeli aktivnosti i odgovornosti za svakodnevnu brigu o deci u okviru domaćinstva. Na ovaj način omogućava se identifikacija osnovnih obrazaca i varijacija u organizaciji brige o deci.

Prikupljanje podataka putem polustrukturiranih intervjua predstavlja drugu fazu istraživanja i sprovodi se na osnovu nalaza iz upitnika. Intervjui su usmereni na dublje razumevanje načina na koji roditelji donose odluke i organizuju svakodnevnu brigu o deci. Tematske oblasti intervjua biće iste za majke i očeve, kako bi se obezbedila uporedivost iskustava, a obuhvatiće: korišćenje institucionalne podrške (prava na odsustvo i usluge predškolskog vaspitanja i obrazovanja), mogućnost usklađivanja porodičnih i profesionalnih obaveza, organizaciju i kontinuitet svakodnevne brige u domaćinstvu, ulogu formalnih i neformalnih mreža podrške, kao i subjektivni doživljaj opterećenosti brigom o deci.

Fokus grupe predstavljaju treću fazu istraživanja i služe za kolektivnu refleksiju i produblјivanje nalaza dobijenih kroz upitnik i intervjue. Biće organizovane posebne fokus grupe sa majkama i posebne fokus grupe sa očevima dece predškolskog uzrasta, kako bi se omogućila analiza zajedničkih iskustava unutar svake grupe, kao i uporedno sagledavanje rodno uslovljenih razlika u roditeljskim ulogama, praksama i stavovima. Tematske oblasti fokus grupa biće usklađene sa prethodnim fazama istraživanja i obuhvatiće percepciju

dostupnosti i kvaliteta institucionalne podrške, iskustva organizacije brige u uslovima ograničene podrške, društvena očekivanja u vezi sa roditeljskim ulogama, kao i stavove o mogućim pravcima unapređenja politika brige o deci.

Sekundarni izvori podataka obuhvataće domaću i međunarodnu naučnu i stručnu literaturu, kao i relevantne normativne i strateške dokumente u oblasti politika brige o deci. Analiza sekundarnih izvora biće usmerena na sagledavanje institucionalnog okvira politika brige o deci, uslova i kriterijuma za ostvarivanje prava, kao i načina na koji su pitanja brige, roditeljstva i raspodele odgovornosti između države, tržišta i porodice definisana u postojećim politikama i istraživanjima. Sekundarni izvori biće analizirani primenom tehnike analize sadržaja dokumenata

6.4. Postupak prikupljanja podataka

Istraživanje će biti realizovano tokom 2027. godine. Pre početka empirijskog istraživanja biće pribavljena saglasnost Etičke komisije Univerziteta u Beogradu – Fakulteta političkih nauka za sprovođenje istraživanja. Nakon dobijanja saglasnosti pristupiće se regrutaciji učesnika istraživanja među roditeljima dece predškolskog uzrasta u Republici Srbiji. Pre uključivanja u istraživanje, učesnici će biti usmeno i pismeno informisani o ciljevima i sadržaju istraživanja, načinu korišćenja podataka, dobrovoljnosti učešća, mogućnosti povlačenja iz istraživanja u bilo kom trenutku, kao i o zaštiti anonimnosti i poverljivosti podataka.

Saglasnost za učešće u istraživanju biće pribavljena u pisanoj formi pre popunjavanja upitnika i realizacije intervjua i fokus grupa. Prikupljeni podaci koristiće se isključivo u naučnoistraživačke svrhe, uz poštovanje etičkih standarda istraživanja u društvenim naukama. Zainteresovanim učesnicima će biti omogućen uvid u rezultate istraživanja nakon završetka istraživačkog procesa i objavljivanja rezultata.

6.5. Obrada podataka

Podaci dobijeni upitnikom biće kodirani i obrađeni u softveru SPSS, uz primenu deskriptivne statističke analize. Podaci prikupljeni putem polustrukturiranih intervjua i fokus grupa biće transkribovani u celosti i analizirani putem tematske analize.

7. NAUČNI I DRUŠTVENI DOPRINOS ISTRAŽIVANJA

Naučni doprinos istraživanja ogleda se u razvoju analitičkog okvira koji omogućava objašnjenje faktora koji utiču na odluke roditelja o korišćenju ili nekorisćenju prava i usluga u okviru postojećeg režima brige o deci u Republici Srbiji. Umesto deskriptivnog pristupa koji se zadržava na prikazu institucionalnih rešenja i obrazaca korišćenja, istraživanje je usmereno na razumevanje načina na koji roditelji donose odluke o korišćenju dostupne institucionalne podrške u okviru različitih konteksta. Doprinos istraživanja ogleda se i u integrisanju politika u oblastima plaćenog rada i predškolskog vaspitanja i obrazovanja i tržišnih mehanizama u jedinstven analitički okvir, čime se omogućava sagledavanje njihovog zajedničkog uticaja na organizaciju svakodnevne brige o deci. Na taj način obezbeđuje se celovit uvid u odnos između formalnih i neformalnih oblika podrške, kao i u obrasce raspodele odgovornosti za brigu o deci unutar domaćinstva. Dodatni doprinos istraživanja odnosi se na identifikovanje faktora koji imaju potencijal da unaprede i transformišu postojeći režim brige u pravcu njegove veće dostupnosti i pravednije raspodele odgovornosti kako unutar porodice, tako i između javnog, privatnog i neformalnog sektora.

Društveni doprinos istraživanja zasniva se na empirijski utemeljenom razumevanju faktora koji utiču na odluke roditelja o korišćenju ili nekorisćenju institucionalne podrške. Na osnovu dobijenih nalaza biće formulisane preporuke za unapređenje politika brige o deci u Republici Srbiji, sa fokusom na njihovu veću usklađenost sa realnim potrebama roditelja i ograničenjima sa kojima se suočavaju u praksi. Rezultati istraživanja mogu doprineti unapređenju dizajna javnih politika kroz jačanje njihove dostupnosti, usklađenosti i funkcionalne povezanosti, kao i kroz smanjenje prepreka u pristupu pravima i uslugama. Na taj način, istraživanje ima potencijal da doprinese unapređenju rodne ravnopravnosti i smanjenju socijalnih nejednakosti u oblasti organizacije i raspodele brige o deci. Krajnji doprinos ogleda se u formulisanju preporuka usmerenih ka pravednijoj raspodeli odgovornosti za brigu o deci, kako unutar domaćinstva, tako i između porodice, države i tržišta, uz istovremeno jačanje rodno ravnopravnijih obrazaca učešća u neplaćenom radu u oblasti brige.

8. ORIJENTACIONA STRUKTURA DOKTORSKE DISERTACIJE

Spisak tabela, grafikona, dijagrama i fotografija

Spisak skraćenica

UVOD

I DEO – OKVIR ISTRAŽIVANJA

Ovaj deo rada postavlja istraživački problem, predmet i ciljeve istraživanja, kao i hipotetički okvir, koji se odnose na organizaciju i raspodelu odgovornosti za brigu o deci u Republici Srbiji.

1. Problem istraživanja
2. Predmet istraživanja
 - 2.1. Operacionalno određenje predmeta istraživanja
 - 2.1.1. Činioci sadržaja predmeta istraživanja
 - 2.1.2. Vremensko određenje predmeta istraživanja
 - 2.1.3. Prostorno određenje predmeta istraživanja
 - 2.1.4. Naučno-disciplinarno određenje predmeta istraživanja
 - 2.2. Teorijsko određenje predmeta istraživanja
 - 2.2.1. Pojmovno-kategorijalni aparat
 - 2.2.2. Feminističke teorije brige – etika, rad i politika
 - 2.2.3. Feministička kritika države blagostanja i režimi brige
 - 2.2.4. Intersekcionalnost i dizajn politika brige o deci
3. Pregled dosadašnjih istraživanja
4. Ciljevi istraživanja
5. Hipotetički okvir istraživanja
6. Naučni i društveni doprinos istraživanja

II DEO – POLITIKE BRIGE O DECI U EVROPSKOJ UNIJI

Ovaj deo analizira evropske modele politika brige o deci, njihov normativni okvir i ključne indikatore, sa ciljem komparativnog pozicioniranja Srbije u širem evropskom kontekstu.

1. Režimi brige u Evropskoj uniji
2. Normativni i institucionalni okvir politika brige o deci u EU
3. Ključni statistički pokazatelji
4. Primeri pozitivne prakse u zemljama članicama EU

III DEO – POLITIKE BRIGE O DECI U REPUBLICI SRBIJI

Ovaj deo prikazuje razvoj, institucionalni okvir i ključne karakteristike politika brige o deci u Srbiji, kao i njihove glavne izazove i ograničenja.

1. Istorijski razvoj politika brige o deci u Srbiji
2. Normativni i institucionalni okvir politika brige o deci u Srbiji
3. Ključni statistički pokazatelji
 - 3.1. Politike odsustva
 - 3.2. Sistem predškolskog vaspitanja i obrazovanja
4. Izazovi i ograničenja sistema

IV DEO – BRIGA O DECI U SRBIJI – POSTOJEĆE PRAKSE

Ovaj deo predstavlja empirijske nalaze o organizaciji brige o deci, obrascima korišćenja prava i usluga, kao i ulozi institucionalnih, tržišnih i porodičnih resursa.

1. Metodološki okvir istraživanja
 - 1.1. Istraživački dizajn
 - 1.2. Uzorak istraživanja
 - 1.3. Tehnike prikupljanja podataka
 - 1.4. Postupak prikupljanja i analize podataka
 - 1.5. Obrada podataka

2. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

- 2.1 Obrasci korišćenja prava i usluga u oblasti brige o deci
- 2.2. Faktori koji utiču na korišćenje porodijskog odsustva i odsustva radi nege deteta
- 2.3. Faktori koji utiču na korišćenje usluga predškolskog vaspitanja i obrazovanja
- 2.4. Uloga tržišnih mehanizama u organizaciji brige o deci
- 2.5. Korišćenje neformalnih i srodničkih oblika podrške
- 2.6. Raspodela neplaćenog rada u domaćinstvu
- 2.7. Rodne razlike u organizaciji brige o deci
- 2.8. Mogućnosti transformacije režima brige o deci u Srbiji

3. DISKUSIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

4. OGRANIČENJA ISTRAŽIVANJA

5. PREPORUKE ZA JAVNE POLITIKE

ZAKLJUČAK

Sumiraju se ključni nalazi i doprinos istraživanja.

LITERATURA

Prilozi

9. LITERATURA

- Alexander, P. and Baden, S. (2000). *Glossary on Macroeconomics from a Gender Perspective*. Bridge: Institute of Development Studies.
- Altintas, E. and Sullivan, O. (2016). Fifty years of change updated: Cross-national gender convergence in housework. *Demographic Research*, 35 (16): 455–70.
- Babović, M. (2009). Radne strategije i odnosi u domaćinstvu: Srbija 2003– 2007. U: Milić, A. i Tomanović, S. (ur.) *Porodice u Srbiji danas u komparativnoj perspektivi* (str. 135–151). Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.
- Babović, M. (2010). *Rodne ekonomske nejednakosti u komparativnoj perspektivi: Evropska unija i Srbija*. Beograd: SeConS – Grupa za razvojnu inicijativu.
- Babović, M. (2020). Ko plaća cenu neplaćenog kućnog rada i kako se prema tom pitanju odnose evropska i domaća levica? *Antropologija*, 20(1), 133–152.
- Bambra, C. (2007). Defamilialisation and welfare state regimes: A cluster analysis. *International Journal of Social Welfare*, 16(4), 326–338.
- Beasley, C. (1999). *What is feminism? Understanding contemporary feminist thought*. Sydney: Allen and Unwin.
- Blagojević Hjuson, M. (2011). *Žene i muškarci u Srbiji: šta nam govore brojevi?* Beograd: UNWOMEN – Agencija Ujedinjenih nacija za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena.
- Blagojević-Hjuson, M. (2013). *Rodni barometar u Srbiji: Razvoj i svakodnevni život*. Beograd: UN Women.
- Canaan, S., Lassen, A. S., Rosenbaum, P. and Steingrimsdottir, H. (2022). *Maternity leave and paternity leave: Evidence on the economic impact of legislative changes in high-income countries* (IZA Discussion Paper No. 15129). Bonn: Institute of Labor Economics (IZA).
- Cantillon, S. and Teasdale, N. (2021). *Empowering Women through reducing Unpaid Work: A regional Analysis of Europe and Central Asia*. UNECE.
- Ciccia, R and Sainsbury, D. (2018). Gendering welfare state analysis: tensions between care and paid work. *European Journal of Politics and Gender*, 1(1–2), 93–109.
- Ciccia, R and Verloo, M. (2012). Parental leave regulations and the persistence of the male breadwinner model: using fuzzy-set ideal type analysis to assess gender equality in an enlarged Europe. *Journal of European Social Policy*, 22(5), 507–528.

City for All Women Initiative [CAWI]. (2015). *Advancing equity and inclusion: A guide for municipalities*. Dostupno na: http://www.cawivtf.org/sites/default/files/publications/advancing-equity-inclusion-web_0.pdf (posećeno 21.04.2026).

Collins, P. H. (2017). The difference that power makes: Intersectionality and participatory democracy. *Investigaciones Feministas*, 8(1), 19–39.

Collins, P. H. (1990). *Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness, and the Politics of Empowerment*. London: Unwin Hyman.

Cornwell, B., Gershuny, J. and Sullivan, O. (2019). The social structure of time: Emerging trends and new directions. *Annual Review of Sociology*, 45 (1): 301–20.

Crenshaw, K. (1989). Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics. *University of Chicago Legal Forum*, 1(8), 139–167.

Čudina-Obradović, M. i Obradović, J. (2003). Potpora roditeljstvu: izazovi i mogućnosti. *Revija za socijalnu politiku*, 10(1): 45–68.

Daly, M. (2002). Care as a good for social policy. *Journal of Social Policy*, 31(2), 251–270.

Daly, M. (2020). *Gender Inequality and Welfare States in Europe*. Cheltenham: Edward Elgar.

Daly, M. and Lewis, J. (2000). The concept of social care and the analysis of contemporary welfare states. *The British journal of sociology*, 51(2): 281–298.

De Beauvoir, S. (2010 [1949]). *The second sex*. New York: Vintage Books.

De Henau, J. (2022). *Costs and benefits of investing in transformative care policy packages: A macrosimulation study in 82 countries*. Geneva: International Labour Organization.

Dearing, H. (2016). Designing gender-equalizing parental leave schemes – what can we learn from recent empirical evidence from Europe? *Zeitschrift für Familienforschung*, 28(1), 39–64.

Degavre, F. and Nyssens, M. (2012). *Care regimes on the move: Comparing home care dependent older people in Belgium, England, Germany and Italy*. Charleroi: Centre Interdisciplinaire de Recherche Travail, Etat et Société, Université Catholique de Louvain.

Delphy, C. (1984). *Close to home: A materialist analysis of women's oppression*. Amherst: University of Massachusetts Press.

Dobrotić, I. and Blum, S. (2020). Inclusiveness of parental-leave benefits in twenty-one European countries: measuring social and gender inequalities in leave eligibility. *Social Politics*, 27(3), 588–614.

Dobrotić, I. (2021). *Rastuća (ne)vidljiva većina? Nesigurna i netipična zaposlenost i roditeljstvo*. Dostupno na: <https://www.incare-pyc.eu/wp-content/uploads/2021/02/InCARE-report-final-web.pdf> (pristupljeno 11.04.2026).

Dobrotić, I., Blum, S., Kaufman, G., Koslowski, A., Moss, P. and Valentova, M. (Eds.). (2025). *International Review of Leave Policies and Research 2025*. International Network on Leave Policies and Research. Dostupno na: https://www.leavenetwork.org/fileadmin/user_upload/k_leavenetwork/annual_reviews/2025/Dobrotic_et_al_LPRN_2025.pdf (posećeno 20.04.2026).

Doucet, A., McKay, L., Mathieu, S. (2019). Re-imagining Parental Leave: a conceptual “thought experiment”. In: Moss, P, Duvander, A. and Koslowski, A. (eds), *Parental leave and beyond: recent international developments, current issues and future directions* (pp.333–352). Bristol: The Policy Press.

Duvander, A. Z. and Jans, A. C. (2009). Consequences of fathers’ parental leave use: Evidence from Sweden. *Finnish Yearbook of Population Research*, 44, 49–62.

Elson, D. (1998). The economic, the political and the domestic: Businesses, states and households in the organisation of production. *New Political Economy*, 3(2): 189–208.

Elson, D. (2017). Recognize, reduce, and redistribute unpaid care work: How to close the gender gap. *New Labor Forum*, 26 (2): 52–61.

England, P. (1992). *Comparable Worth: Theories and Evidence*. New York: Aldine De Gruyter.

England, P. (2005). Emerging theories of care work. *Annual Review of Sociology*, 31 (1): 381–99.

England, P. (2010). The gender revolution: Uneven and stalled. *Gender and Society*, 24 (2), 149–166.

Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Cambridge: Polity Press.

Esping-Andersen, G. (2009). *The incomplete revolution. Adapting to women’s new roles*. Cambridge: Polity Press.

Esquivel, V. (2014). What is a transformative approach to care, and why do we need it? *Gender & Development*, 22(3), 423–439.

European Institute for Gender Equality. (n.d.). *Intersectionality*. Dostupno na: https://eige.europa.eu/publications-resources/thesaurus/terms/1050?language_content_entity=sr-Cyrl-RS (pristupljeno 02.07.2026).

Eurostat. (2026). *Early childhood education statistics*. Dostupno na: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Early_childhood_education_statistics (pristupljeno 15.04.2026).

Federici, S. (2012). *Revolution at point zero: Housework, reproduction, and feminist struggle*. Brooklyn, New York: PM Press.

Ferrant, G, Pesando, L.M. and Nowacka, N. (2014). *Unpaid care work: The missing link in the analysis of gender gaps in labour outcomes*. Boulogne-Billancourt: OECD Development Centre.

Fischer, F., Middleton, K., Ricks, E., Malone, C., Briggs, C. and Barnes, J. (2015). Not Just Black and White: Peer Victimization and the Intersectionality of School Diversity and Race. *Journal of Youth and Adolescence*, 44(6), 1241–1250.

Flora, P. and Heidenheimer, A. (1976). *The development of welfare states in Europe and America*. Piscataway, NJ: Transaction Publishers.

Fraser, N. (1995). From redistribution to recognition? Dilemmas of justice in a “postsocialist” age. *New Left Review*, (212), 68–93.

Fraser, N. (2016). Contradictions of capital and care. *New Left Review*, Vol. 100, 99–117.

Friedan, B. (1963). *The feminine mystique*. New York: W. W. Norton and Company.

Gershuny, J., Godwin, M., and Jones, S. (1994). *The domestic labour revolution: a process of lagged adaptation*. In Anderson, M., Bechhofer, F. and Gershuny, J. (Eds.), *The Social and Political Economy of the Household* (pp. 151–197). Oxford: Oxford University Press.

Ghysels, J., Van Lancker, W. (2011). The unequal benefits of activation: An 40 analysis of the social distribution of family policy among families with young children. *Journal of European Social Policy*, 21 (5), 472–85.

Gilligan, C. (1982). *In a different voice: Psychological theory and women's development*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

- Gornick, J. C. and Meyers, M. K. (2009). Institutions that support gender equality in parenthood and employment. In Wright E. O. (Ed.), *Gender equality: Transforming family divisions of labor* (pp. 3–54). London: Verso.
- Guppy, N., Sakumoto, L. and Wilkes, R. (2019). Social change and the gendered division of household labor in Canada. *Canadian Review of Sociology*, 56 (2): 178–203.
- Halim, D., Johnson, H. C., Perova, E. and Reynolds, S. A. (2021). *Childcare and mothers' labor market outcomes in lower- and middle-income countries* (Policy Research Working Paper No. 9515). Washington: World Bank.
- Hankivsky, O. (2014). *Intersectionality 101*. Vancouver, BC: Institute for Intersectionality Research & Policy, Simon Fraser University.
- Hankivsky, O. (Ed.). (2012). *An Intersectionality-Based Policy Analysis Framework*. Vancouver, BC: Institute for Intersectionality Research & Policy, Simon Fraser University.
- Hankivsky, O. and Jordan-Zachery, JS. (2019). Introduction: bringing intersectionality to public policy. In: Hankivsky, O. and Jordan-Zachery, JS (eds), *The Palgrave Handbook of Intersectionality in Public Policy* (pp. 1–29). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Healy, A. E. (2020). Gender role attitudes and religious denomination: Context matters. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 27 (2): 282–311.
- Held, V. (2006). *The ethics of care: Personal, political, and global*. Oxford: Oxford University Press.
- Hochschild, A. R. (1983). *The managed heart: Commercialization of human feeling*. Berkeley: University of California Press.
- Hochschild, A. R. (1995). The Culture of Politics: Traditional, Post-modern, Cold-modern, and Warm-modern Ideals of Care. *Social Politics*, 2 (3): 331–45.
- Hochschild, A. R., and Machung, A. (2003). *The second shift: Working parents and the revolution at home* (20th anniversary ed.). New York: Penguin Books.
- Hook, J. L. (2010). Gender inequality in the welfare state: Sex segregation in housework, 1965–2003. *American Journal of Sociology*, 115 (5): 1480–523.
- Hooks, B. (1984). *Feminist Theory from Margin to Center*. Boston: South End Press.
- International Labour Organization. (2018). *Care work and care jobs – For the future of decent work*. Geneva: International Labour Organization.
- Javornik, J. (2014). Measuring state de-familialism: Contesting post-socialist exceptionalism. *Journal of European Social Policy*, 24(3), 240–257.

- Ji, Y., Xiaogang, W., Shengwei, S., and Guangye H. (2017). Unequal care, unequal work: Toward a more comprehensive understanding of gender inequality in post-reform urban China. *Sex Roles*, 77 (11–12): 765–78.
- Jochimsen, M. A. (2003). Integrating vulnerability: On the impact of caring on economic theorizing. In Barker D. K. and Kuiper, E. (Eds.), *Toward a feminist philosophy of economics* (pp. 231–246). London: Routledge, 231–46.
- Kittay, E. F. (1999). *Love's labor: Essays on women, equality, and dependency*. New York: Routledge.
- Kohlberg, L. (1981). *The philosophy of moral development: Moral stages and the idea of justice*. San Francisco: Harper and Row.
- Laslett, B. and Brenner, J. (1989). Gender and social reproduction: Historical perspectives. *Annual Review of Sociology*, 15(1), 381–404.
- Leira, A. (1998). Caring as social right: Cash for child care and daddy leave. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 5(3), 362–378.
- Leitner, S. (2003). Varieties of familialism: The caring function of the family. Belgium in comparative perspective. *European Societies*, 5(4), 353–375.
- León, M. and Pavolini, E. (2014). “Social investment” or back to “familism”: The impact of the economic crisis on family and care policies in Italy and Spain. *South European Society and Politics*, 19 (3): 353–69.
- Leopold, T., Skopek, J. and Schulz, F. (2018). Gender convergence in housework time: A life course and cohort perspective. *Sociological Science*, 5(1): 281–303.
- Lewis, J. (1992). Gender and the development of welfare regimes. *Journal of European Social Policy*, 2(3): 159–173.
- Lewis, J. (2002). Gender and welfare state change. *European Societies*, 4(4), 331–357.
- Lightman, N. (2020). Comparing care regimes: Worker characteristics and wage penalties in the global care chain. *Social Politics*, 28(4): 971–998.
- Lohmann, H. and Zagel, H. (2016). Family policy in comparative perspective: the concepts and measurement of familization and defamilization. *Journal of European Social Policy*, 26(1): 48–65.
- Macura, T. (2023). *Roditeljsko odsustvo u Srbiji sa posebnim osvrtom na očeve kao korisnike prava*. Program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP). Dostupno na: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-06/roditeljsko_odsustvo_sa_posebnim_ostvrtom_na_oceve_kao_korisnike_prava.pdf (pristupljeno 17.06.2026).

McKay, L., Mathieu, S. and Doucet, A. (2016). Parental-leave rich and parental-leave poor: inequality in Canadian labour market based leave policies. *Journal of Industrial Relations*, 58(4): 543–562.

Michel, S. and Peng, I. (eds.) (2017). *Gender, migration, and the work of care: A multi-scalar approach to the Pacific Rim*. Cham: Palgrave Macmillan.

O'Connor, J. (1993). Gender, class and citizenship in the comparative analysis of welfare state regimes: Theoretical and methodological issues. *The British Journal of Sociology*, 44(3), 501–518.

OECD. (2011a). *Help Wanted? Providing and Paying for Long-Term Care*. Paris: OECD Publishing.

OECD. (2011b). *Doing Better for Families*. Paris: OECD Publishing. Dostupno na: https://www.oecd.org/en/publications/doing-better-for-families_9789264098732-en.html (posećeno 18.04.2026).

OECD. (2013). *Labour market effects of parental leave policies in OECD countries* (OECD Social, Employment and Migration Working Papers No. 141). Paris: OECD Publishing.

Orloff, A. (1996). Gender in the Welfare State. *Annual Review of Sociology*, 22(1): 51– 78.

Pailhé, A., Solaz, A. and Stanfors, M. (2021). The great convergence? Gender and unpaid work in Europe and the United States. *Population and Development Review*, 47(1): 181–217.

Parental Leave Corporate Task Force. (2020). *Putting fathers' care to work: Landscape report on working fathers' uptake of parental leave*. Washington, DC: Parental Leave Corporate Task Force.

Patnaik, A. (2019). Reserving time for daddy: The consequences of fathers' quotas. *Journal of Labor Economics*, 37(4), 1009–1059.

Pavolini, E. and Ranci, C. (2008). Restructuring the welfare state: Reforms in longterm care in Western European countries. *Journal of European Social Policy*, 18(3), 246–259.

Pavolini, E. and Van Lancker, W. (2018). The Matthew effect in childcare use: a matter of policies or preferences? *Journal of European Public Policy*, 25(6), 878–893.

Pennerstorfer, A., Pennerstorfer, D., and Neumayr, M. (2025). Unequal access to childcare in cities: Is equal public funding sufficient? *Urban Studies*, 62(4), 647–664.

Perišić, N. (2016). *Socijalna sigurnost - pojmovi i programi*. Beograd: Fakultet političkih nauka.

Perišić, N. and Pantelić, M. (2021). Care triangle or care diamond? The case of childcare and eldercare in Serbia. *Revija za socijalnu politiku*, 28(3), 323-344.

Perišić, N. and Vidojević, J. (2015). The Role of Public Policies in Supporting Female Employment in Serbia. *The South Slav Journal*, 34(1-2): 58-86.

Perišić, N. i Vidojević, J. (2018). Feministička dekonstrukcija i rekonstrukcija države blagostanja. U: Zaharijević, A. i Lončarević, K. (ur.), *Feministička teorija je za sve* (str. 201-219). Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju i Fakultet političkih nauka.

Perišić, N., and Tanasijević, J. (2018). Female labour market participation in Serbia. In Zamfira, A., de Montlibert, C. and Radu, D. (Eds.), *Gender in Focus: Identities, Codes, Stereotypes and Politics* (pp. 314-331). Opladen: Barbara Budrich Publishers.

Plantenga, J., Remery, C., Helming, P., Meulders, D. and Kanjuo-Mrčela, A. (2005). *Reconciliation of work and private life: A comparative review of thirty European countries*. Luxembourg: Office for official publications of the European Communities.

Porodični zakon. (2005). *Službeni glasnik RS*, br. 18/2005, 72/2011 – dr. zakon i 6/2015.

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti. (2019). Istraživanje o položaju starijih žena u Srbiji. Beograd: Poverenik za zaštitu ravnopravnosti.

Pravilnik o bližim uslovima, postupku i načinu ostvarivanja prava na odsustvo sa rada ili rada sa polovinom punog radnog vremena radi posebne nege deteta. *Službeni glasnik RS*, br. 56/2018.

Razavi, S. (2007). *The political and social economy of care in a development context: Conceptual issues, research questions and policy options*. Geneva: United Nations Research Institute for Social Development.

Razavi, S. and Staab, S. (Eds.). (2012). *Global variations in the political and social economy of care: Worlds apart*. New York: Routledge.

Republički zavod za statistiku (2021). *Korišćenje vremena u Republici Srbiji, 2021*. Dostupno na: <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/statisticalrelease/?p=13924> (pristupljeno, 27.08.2024).

Republički zavod za statistiku. (2022). *Predškolsko vaspitanje i obrazovanje, školska 2021/22. godina*. Dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Pdf/G20221083.pdf> (pristupljeno 08.04.2026).

Republički zavod za statistiku. (2024a). *Anketa o radnoj snazi*. Beograd: Republički zavod za statistiku.

Republički zavod za statistiku. (2024b). *Žene i muškarci u Republici Srbiji*. Beograd: Republički zavod za statistiku.

Republički zavod za statistiku. (2024c). *Istraživanje o strukturi zarada, 2022*. Beograd: Republički zavod za statistiku.

Republički zavod za statistiku. (2026). *Predškolsko vaspitanje i obrazovanje, 2026*. Dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2026/HtmlL/G20261104.html> (pristupljeno 15.03.2026).

Right to Education Initiative. (2021). *Early childhood care and education: Definitions*. London: Right to Education Initiative. Dostupno na: <https://www.right-to-education.org/resource/early-childhood-care-and-education-definitions> (pristupljeno 19.02.2026).

Sainsbury, D. (1994). *Gendering welfare states*. London: SAGE Publications.

Salin, M., Ylikännö, M. and Hakovirta, M. (2018). How to divide paid work and unpaid care between parents? Comparison of attitudes in 22 Western countries. *Social Sciences*, 7 (10): 188.

Saraceno, C. (2011). Childcare needs and childcare policies: A multidimensional issue. *Current Sociology*, 59(1), 78–96.

Saxonberg, S. (2013). From defamilialization to degenderization: Toward a new welfare typology. *Social Policy & Administration*, 47(1): 26-49.

Siaroff, A. (1994). Work, welfare and gender equality: A new typology. In D. Sainsbury (Ed.), *Gendering welfare states* (pp. 82–100). London: Sage.

SeCons – Grupa za razvojnu inicijativu. (2020). *Ekonomija brige u vreme pandemije COVID-19 i mere za njeno sprečavanje u Srbiji*. Beograd: UN Women i SeCons.

SeCons – Grupa za razvojnu inicijativu. (2023). *Položaj i izazovi radnica u uslugama čišćenja i nege u Srbiji*. Beograd: SeCons i Astra

Stanfors, M., Jacobs, J. C. and Neilson, J. (2019). Caregiving time costs and trade-offs: Gender differences in Sweden, the UK, and Canada. *Journal of Family and Economic Issues*, 40(3): 362–381.

Stanojević, D. (2018). *Novo očinstvo u Srbiji – Sociološka studija o praksama i identitetima očeva*. Beograd: Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.

Stanojević, D. (2019). *Novo očinstvo u Srbiji: Sociološka studija o praksama i identitetima očeva*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.

Stanojević, D. (2022). Odgovor na izazov depopulacije iz perspektive porodičnog života – da li je moguće uskladiti rodne uloge i dostići željeni broj dece?. U: Vuković, D. (urd), *Ljudski razvoj kao odgovor na demografske promene* (str. 77-92). Beograd: UNDP Srbija.

Stiglitz, J., Sen, A., and Fitoussi, J. P. (2007). *Report on the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*. Paris: Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress.

Sullivan, O. (2013). What do we learn about gender by analyzing housework separately from child care? Some considerations from time-use evidence. *Journal of Family Theory & Review*, 5 (2): 72–84.

Tanasijević, J. (2016). *Politike usklađivanja porodičnih i profesionalnih obaveza u Srbiji* [Doktorska disertacija]. Beograd: Fakultet političkih nauka.

Tasić, M., Davidović, M., Milićević Kalašić, A. i Ševo, G. (2007). *Gerijatrijski praktikum*. Beograd: Gradski zavod za gerontologiju, kućno lečenje i negu; Kliničko-bolnički centar „Zvezdara“.

Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, (2018). *Indeks rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji: Merenje rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji u 2021. godini*. Dostupno na: https://www.stat.gov.rs/media/343261/indeks_rodne_ravnopravnosti_u_rs_2021.pdf (pristupljeno 28.08.2021).

Timonen, V., Convery, J. and Cahill, S. (2006). Care revolutions in the making? A comparison of cash-for-care programmes in four European countries. *Ageing & Society*, 26 (3): 455–7.

Tomanović S., Stanojević D. i Ljubičić, M. (2016). *Postajanje roditeljem u Srbiji, Sociološko istraživanje tranzicije u roditeljstvo*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet.

Tomanović, S. (2010a). Odlike roditeljstva. U: Milić A. i sar. (ur.) *Vreme porodica. Sociološka studija o porodičnoj transformaciji u savremenoj Srbiji* (str. 177–195). Beograd: Čigoja i Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.

Tomanović, S. (2010b). *Odrastanje u Beogradu*. Beograd: Čigoja i Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.

Tomanović, S. (2012). Tranzicije u porodičnom domenu. U: Tomanović, S. i sar. (ur.) *Mladi – naša sadašnjost* (str. 127-145). Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.

Tong, R. (2009). *Feminist thought: A more comprehensive introduction* (3rd ed.). Boulder, Colorado: Westview Press.

Tronto, J. C. (1993). *Moral boundaries: A political argument for an ethic of care*. New York: Routledge.

Tronto, J. C. (2013). *Caring democracy: Markets, equality, and justice*. New York: New York University Press.

UN Women (2019). *Making Every Woman and Girl Count: In Brief: Europe and Central Asia*. Dostupno na: https://data.unwomen.org/sites/default/files/documents/Publications/AR2019Annex/MEWGC_ANNUAL%20REPORT%202019_BRIEF_REGIONAL%20REPORT_EUROPE%20AND%20CENTRAL%20ASIA_RND5-LR_FINAL.pdf (pristupljeno, 10.09.2025).

UN Women (2020). Whose Time to Care? Unpaid Care and Domestic Work During COVID-19. Available at: https://data.unwomen.org/sites/default/files/inline-files/Whose-time-to-care-brief_0.pdf (pristupljeno, 15.08.2025).

UN Women. (2018). *Turning promises into action: Gender equality in the 2030 Agenda for Sustainable Development*. UN Women. Dostupno na: https://unsdg.un.org/sites/default/files/2024-07/FINAL_UN%20System%20Care%20Policy%20Paper_24June2024.pdf (pristupljeno 11.04.2026).

UN Women. (2020). *Ekonomija brige u vreme pandemije COVID-19 i mera za njeno sprečavanje u Srbiji*. Beograd: UN Women; Koordinaciono telo za rodnu ravnopravnost Vlade Republike Srbije.

UN Women. (2021). *Quantifying care: Design and harmonization issues in time-use surveys*. Dostupno na: <https://data.unwomen.org/publications/quantifying-care-design-and-harmonization-issues-time-use-surveys> (pristupljeno 20.03.2026).

UNESCO. (2025). *Early childhood care and education: what you need to know*. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Dostupno na: <https://www.unesco.org/en/early-childhood-education/need-know> (pristupljeno 05.04.2026).

UNICEF and UNESCO. (2024). *The right to a strong foundation: Global report on early childhood care and education*. New York & Paris: United Nations Children's Fund and United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Dostupno na: <https://www.unicef.org/media/158496/file/Global-report-on-early-childhood-care-and-education-2024-1.pdf> (pristupljeno 11.03.2026).

UNICEF. (2018). *An unfair start: Inequality in children's education in rich countries*. Innocenti Research Centre. Dostupno na: <https://www.unicef.org/innocenti/reports/an-unfair-start> (pristupljeno 21.04.2026).

UNICEF. (2017). *UNICEF's Programme Guidance for Early Childhood Development*. New York: United Nations Children's Fund (UNICEF). Dostupno na: <https://www.unicef.org/documents/unicef-programme-guidance-early-childhood-development> (pristupljeno 16.04.2026).

UNICEF. (2024). *Situaciona analiza prava i položaja dece i adolescenata u Srbiji*. Dostupno na: https://www.unicef.org/serbia/en/media/27781/file/SitAn_2024_sr_web.pdf.pdf (pristupljeno 17.04.2026).

United Nations General Assembly. (2015). *Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development* (A/RES/70/1). New York: United Nations.

United Nations. (2024). *Transforming care systems in the context of the Sustainable Development Goals and Our Common Agenda: UN system policy paper*. New York: United Nations.

Dostupno na: <https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/Library/Publications/2018/SDG-report-Gender-equality-in-the-2030-Agenda-for-Sustainable-Development-2018-en.pdf> (pristupljeno 11.04.2026).

UNECE and UNDP. (2021). *Childcare, Women's Employment and Covid-19 Impacts: Serbia*. Geneva: United Nations Economic Commission for Europe and United Nations Development Programme.

Van Hooren, Franca J. (2012). Varieties of migrant care work: Comparing patterns of migrant labour in social care. *Journal of European Social Policy*, 22 (2): 133–47.

Veerle, M. (2011). *Cooking, Caring and Volunteering: Unpaid Work Around the World*. Paris: OECD Publishing.

Wharton, A. S. (2005). *The sociology of gender: An introduction to theory and research*. Oxford: Blackwell Publishing.

Williams, F. (2018). Intersectionality, gender and social policy In: Shaver, S. (ed), *Handbook on Gender and Social Policy* (pp. 37–54). Northampton, MA: Edward Elgar.

World Health Organization. (2022). *Long-term care: Questions and answers*. Dostupno na: <https://www.who.int/europe/news-room/questions-and-answers/item/long-term-care> (pristupljeno 26.02.2026).

Yerkes, MA. and Javornik, J. (2018). Creating capabilities: childcare policies in comparative perspective. *Journal of European Social Policy*, 29(4), 529–544.

Zakon o finansijskoj podršci porodici sa decom. *Službeni glasnik RS*, br. 113/17, 50/18, 46/21 – US, 51/21 – US, 53/21 – US, 66/21, 130/21, 62/23 i 11/24.

Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja. *Službeni glasnik RS*, br. 88/2017, 27/2018 – dr. zakoni, 10/2019, 27/2018 – dr. zakon, 6/2020, 129/2021, 92/2023 i 92/2023 – dr. zakon.

Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju. *Službeni glasnik RS*, br. 18/2010, 101/2017, 113/2017 – dr. zakon, 95/2018 – dr. zakon, 10/2019, 86/2019 – dr. zakon, 157/2020 – dr. zakon, 123/2021 i 129/2021 – dr. zakon.

Zakon o radu, *Službeni glasnik Republike Srbije*, 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 – odluka US i 113/2017.

Zakon o socijalnoj zaštiti. (2011). *Službeni glasnik RS*, br. 24/2011.

Žarković J. i Vladislavljević M. (2020). *Ekonomski efekti usled manjeg učešća žena na tržištu rada*. Dostupno na: <https://www.zenenaprekretnici.org/publikacije/> (pristupljeno, 27.08.2025).

9. BIOGRAFIJA KANDIDATKINJE

Tamara Stojanović rođena je 30. septembra 1997. godine u Vranju. Nakon završene Gimnazije „Bora Stanković“, 2016. godine upisala je osnovne akademske studije socijalne politike i socijalnog rada na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu. Diplomirala je 2020. godine sa prosečnom ocenom 9,83. Iste godine upisala je master akademske studije Socijalne politike na Fakultetu političkih nauka, koje je završila 2022. godine odbranom master rada pod naslovom „Sistem zdravstvene zaštite i zdravstvenog osiguranja u Republici Srbiji – osnovne karakteristike i aktuelni izazovi“, čime je stekla zvanje master politikološkinje za socijalnu politiku. Školske 2022/2023. godine upisala je doktorske akademske studije socijalne politike i socijalnog rada na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu.

Profesionalni akademski razvoj započela je 2019. godine angažovanjem na Odeljenju za socijalnu politiku i socijalni rad Fakulteta političkih nauka u svojstvu saradnice-demonstratorke za užu naučnu oblast Socijalna politika, na kojoj je bila angažovana tokom četiri školske godine (2019/2020, 2020/2021, 2021/2022. i 2022/2023). Od 1. marta 2023. godine zaposlena je na Univerzitetu u Beogradu – Fakultetu političkih nauka u zvanju istraživačice-pripravnice. Od izbora u ovo zvanje kandidatkinja je aktivno uključena u naučnoistraživački i nastavni rad na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu.

Oblasti njenog naučnog interesovanja obuhvataju međunarodnu i nacionalnu socijalnu politiku, sisteme socijalne sigurnosti, rod i državu blagostanja, antidiskriminatorne politike i prakse, kao i pitanja neplaćenog rada u oblasti brige i rodnih nejednakosti.

11. BIBLIOGRAFIJA KANDIDATKNINJE

- Mihajlović, S. and Stojanović, T. (2025). The transformative role of international actors in the development of social and solidarity economy policy in the Republic of Serbia. *Srpska politička misao*, 92(4), 143–167.
- Hrnčić, J., Gajić, M. i Stojanović, T. (2024). Razvoj programa za visokoškolsko obrazovanje za socijalnu politiku i socijalni rad na Univerzitetu u Beogradu – Fakultet političkih nauka. *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, Specijalni broj, 44–62.
- Đorđević, V. i Stojanović, T. (2024). Dvostruki standardi zaštite prisilnih migranata: Primer Mađarske i Poljske. *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, Specijalni broj, 121–141.
- Đorđević, V. i Stojanović, T. (2024). Percepcija stručnih radnika centara za socijalni rad o materijalnoj podršci siromašnima u Republici Srbiji. *Baština*, 34(62), 223–235.
- Stojanović, T. i Đorđević, V. (2023). Usluge socijalne zaštite namenjene deci i porodicama u migracijama u Republici Srbiji. *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, 171–187.
- Pavlović, D., Birmančević, J. i Stojanović, T. (2022). Mere socijalne politike za smanjenje siromaštva starijih u Evropskoj uniji. *Gerontologija*, 2, 83–104.